

Sosialklienter skal stå opp om morran!

Tegnet av Lea, 9 år

En kvalitativ studie av langstidsmottakere av sosialhjelp og deres erfaringer med kvalifiseringsprogrammet sammenlignet med det offentliges intensjoner.

Vibeke Lorentzen

Masteroppgave

Antall ord i oppgaven: 23504

Familieterapi og systemisk praksis MGFAM 08

Diakonhjemmet Høgskole 27.04.2012

Forord

Proessen med å skrive denne oppgaven har vært spennende, slitsom og frustrerende, men først og fremst lærerik. Jeg er takknemlig for å ha fått muligheten til å gjennomføre dette arbeidet, og jeg har mange å takke. Først og fremst vil jeg takke de fire deltakerne i kvalifiseringsprogrammet som var villige til å bli intervjuet og som ga meg grunnlaget som denne oppgaven er bygget på. Uten dere ville dette ikke vært mulig. En stor takk også til min arbeidsgiver, Jobbintro, som på flere måter har gjort det mulig for meg å fullføre dette studiet.

Å lære å forske har vært en utfordrende prosess. Det var spennende og lærerikt å snakke med informantene. Det var ikke fullt så morsomt å transkribere, og det var utfordrende å finne analyseform, men veldig morsomt når funnene fant sin form. Det har vært avgjørende å ha min veileder Frode Kavli med meg på veien. En stor takk til deg for din utholdenhet! Du har motivert og oppmuntret, utfordret og dyttet meg videre i arbeidet.

En stor takk også til dere som har lest oppgaven og kommet med konstruktive tilbakemeldinger til innhold og språk. Deres kloke hoder har vært avgjørende for resultatet. Takk til mine venner og kollegaer som har vist interesse for prosjektet over tid og heiet meg fram.

Å studere ved Diakonhjemmets Høgskole er ikke nytt for meg. I 1997 startet jeg på sosionomutdanning. Jeg fikk den gang, som nå, gode og inspirerende medstudenter. Jeg vil spesielt takke Kjersti, som på sosionomutdanningen delte drømmen om familieterapiutdanningen med meg. Nå har hun også delt denne prosessens opp- og nedturer, og har vært en uvurderlig støtte når motbakkene har vært bratte. Vi kom opp.

Den største takken går til mine kjæreste: Torgeir, Lea og Luna som har vist forståelse, tålmodighet og gitt meg tid til å fullføre prosjektet. Jeg gleder meg til å ha mer tid sammen med dere!

Horten 20/4-12

Vibeke Lorentzen

Sammendrag

Denne oppgaven handler om kvalifiseringsprogrammet, den rødgrønne regjeringens storsatsning mot fattigdom blant langtids sosialklienter. I oppgaven belyses hvilke suksesskriterier denne gruppen sosialklienter opplever ved programmet sett opp mot det offentliges intensjoner. Problemstillingen er: Hvilke likheter og forskjeller finnes mellom det offentlige mandatet og deltakernes egenopplevde suksesskriterier ved kvalifiseringsprogrammet?

Oppgaven bygger på intervju med fire langtids sosialklienter som via deltakelse i kvalifiseringsprogrammet har kommet i arbeid eller startet på utdanning. Informantenes uttalelser blir sammenholdt med det offentliges intensjoner med programmet ved å analysere kapittel 13 i Stortingsmelding nr. 9 (2006–2007), *Arbeid, velferd og inkludering*. Meningsfortetning er valgt som metode, og analysen av stortingsmeldingen blir sammenholdt med analysen av intervjuene med informantene. Systemisk tenkning, makt og brukermedvirkning er brukt som den teoretiske rammen. Funnene blir diskutert i forhold til anvendt teori og tidligere forskning.

På Dagbladets førsteside 5. november 2005 ble daværende arbeidsminister Bjarne Håkon Hanssen sitert på følgende utsagn ”Sosialklienter skal stå opp om morran”. I tråd med utsagnet om at lediggang er roten til alt ondt, ville Hanssen fulltidsaktivisere langtids sosialklienter. Så er da også verdien av å være i aktivitet et av suksesskriteriene informantene fremholder som betydningsfullt. I materialet kom det imidlertid også frem til dels motstridende funn mellom informantene og stortingsmeldingen. Blant annet la informantene stor vekt på at det å være i gruppe var et av suksesskriteriene ved kvalifiseringsprogrammet til tross for at stortingsmeldingen ikke nevner gruppealternativet overhodet. Det andre motstridende funnet i materialet omhandler utbetalingen av den forhøyede ytelsen som deltakere i kvalifiseringsopplegget får, kalt kvalifiseringsstønad. I stortingsmeldingen blir det fremholdt at frykten for å miste den forhøydede utbetalingen skal virke som ris bak speilet (St.meld nr. 9 (2006–2007), kap. 13). Uttalelser fra informantene, derimot, viser heller at de oppfatter ytelsen som en rettferdig og motiverende belønning, som de mente oftere burde blitt holdt tilbake dersom deltakere ikke kunne vise til gyldig fravær.

Innholdsfortegnelse

FORORD	2
SAMMENDRAG	3
1. INNLEDNING	6
1.1 BAKGRUNN	7
1.1.1 <i>Faglige mål</i>	8
1.2 FORSKNING PÅ TEMAET	9
1.3 TEMA OG PROBLEMSTILLING	11
1.3.1 <i>Problemstilling</i>	11
1.4 OPPGAVENS OPPBYGNING	12
2. TEORI	13
2.1 SYSTEMTEORI OG SYSTEMISK TENKNING	13
2.1.1 <i>Samspill med andre</i>	14
2.1.2 <i>Sirkularitet</i>	15
2.1.3 <i>Kontekst</i>	16
2.1.4 <i>Punktuering</i>	17
2.2 MAKT	17
2.2.1 <i>Negativ makt</i>	18
2.2.2 <i>Positiv makt</i>	18
2.3 BRUKERMEDVIRKNING	19
2.3.1 <i>Autonomi</i>	20
2.4 OPPSUMMERING	21
3. METODE	23
3.1 FORSKERENS FORFORSTÅELSE	23
3.2 VITENSKAPSTEORETISKE REFLEKSJONER	25
3.2.1 <i>Hermeneutikk</i>	25
3.2.2 <i>Fenomenologi</i>	26
3.2.3 <i>Sosialkonstruksjonisme</i>	27
3.2.4 <i>Kvalitativ forskning</i>	27
3.3 INNSAMLING AV DATA	29
3.3.1 <i>Utvalg</i>	29
3.3.2 <i>Rekruttering</i>	30
3.3.3 <i>Intervjuene</i>	31
3.3.4 <i>Gjennomføring av intervjuene</i>	33
3.4 FRA INTERVJU TIL TEKST	34
3.4.1 <i>Informantenes livsverden</i>	35
3.5 FORSKNINGSETISKE OVERVEIELSER OG TILLATELSER	36
3.5.1 <i>Anonymitet</i>	37
3.5.2 <i>Samtykke</i>	37
3.5.3 <i>Informantens integritet</i>	37
3.6 TROVERDIGHET, BEKREFTBARHET OG OVERFØRBARHET	38
3.6.1 <i>Troverdighet</i>	38
3.6.2 <i>Bekreftbarhet</i>	39
3.6.3 <i>Overførbarhet</i>	39
3.7 OPPSUMMERING	40
4. ANALYSE	41
4.1 FRA TEKST TIL ANALYSE	41
4.1.1 <i>Analysetrinn</i>	42
4.2 OPPSUMMERING	44
5. FUNN OG DISKUSJON	45

5.1 LØNNINGSPOSEN	45
5.1.1 <i>Økonomisk autonomi og verdighet</i>	45
5.1.2 <i>Motivasjon</i>	47
5.2 STÅ OPP OM MORRAN	49
5.2.1 <i>Makt og kontroll</i>	49
5.2.2 <i>En identitetsbyggende kontekst</i>	50
5.3 UNDER FIRE ØYNE	52
5.3.1 <i>Å ha trua</i>	52
5.4 OPPSUMMERING	55
6. AVSLUTNING	57
6.1 HOVEDFUNN OG VEIEN VIDERE	57
6.2 AVSLUTTENDE KOMMENTAR	59
LITTERATURLISTE	60
VEDLEGG	66
VEDLEGG 1 – DAGBLADET	66
VEDLEGG 2 – REK	67
VEDLEGG 3 – NSD	68
VEDLEGG 4 – INFORMASJONSKRIV TIL KOORDINATOR	70
VEDLEGG 5 – FORESPØRSEL TIL INFORMANTER OG SAMTYKKEERKLÆRING.....	71
VEDLEGG 6 – INTERVJUGUIDE	73

1. Innledning

”I nesten ti år, nei, i mer enn ti år måtte jeg på sosialen for å få penger. Jeg hadde ikke trua på at jeg kom til å tjene egne penger, sånn som jeg gjør i dag! Det føles stort, det!” (Inform. 2:16)

I min yrkeskarriere har jeg jobbet med mennesker som har vært i store livsendringer på ulike måter. Jeg har møtt barn og foreldre på institusjon, ungdom på ungdomshjem, og langtidsarbeidsledige i min jobb som veileder i en attføringsbedrift. Jeg er sosionom og har videreutdanning som familieterapeut. Bakgrunnen for at jeg valgte sosionomutdanningen, var en interesse for menneskers iboende evne til å skape mening og sammenheng i eget liv, selv i en vanskelig hverdag. Som familieterapeut er jeg særlig opptatt av samhandlingens betydning for valgene vi tar, og hvilke opplevelser som styrker troen på at endring er mulig. Samtidig er jeg opptatt av at vi mennesker utvikler oss i et kontinuerlig samspill med våre omgivelser, og at vi velger det vi gjør ut ifra de mulighetene og begrensningene vi opplever at vi har.

I mitt arbeid som veileder møter jeg mange som på forholdsvis kort tid opplever store endringer i livet sitt. De forteller at det er vanskelig å være uten arbeid, spesielt når det blir langvarig. De som har vært lengst i denne situasjonen, er langtidsmottakere av sosialhjelp. De lever på en stønad som er ment å være et midlertidig sikkerhetsnett for å sikre nødvendig livsopphold. Noen har levd i mange år på denne midlertidige stønaden. Jeg har blitt spesielt interessert i folk som kommer ut av rollen som langtidsmottakere av sosialhjelp. De fleste forteller at de har følt seg stigmatisert når de har fått hjelp fra sosialen, og mange har strevd i lang tid med å komme ut av rollen som sosialklient. Ofte har det ikke vært mangel på tilbud om kurs eller praksisplasser fra hjelpeapparatet, men mange har likevel ikke klart å benytte seg av det. Andre har kommet ut av rollen som sosialklient etter kortere tid. De kan ha klart å nyttiggjøre seg tilbudene fra det offentlige, eller de kan fortelle om personer i eget nettverk som har hjulpet dem med å komme i arbeid. Den endringen som skjer når langtidsmottakere av sosialhjelp kommer over i arbeid eller utdanning, ser ut til å få stor innvirkning på mange områder i livene deres. Jeg har blitt nysgjerrig på hva som har vært til hjelp i en slik prosess.

Når en sosialklient blir arbeidstaker ved hjelp fra NAV, får det stor oppmerksomhet. Endringer personer foretar, blir registrert i tall og tabeller. Hva som har ført til de vellykkede endringene, registreres i mindre grad. Jeg er opptatt av hvilken erfaring menneskene bak tallene har hatt, hva som teller og har verdi for de som skifter rolle og går over i en annen rolle

enn de har hatt på lang tid, og, ikke minst, hva som kan ha vært med på å skape denne endringen i personenes liv. Langtidsmottakere av sosialhjelp har ofte en sammensatt situasjon og lever i en sammenheng det kan oppleves vanskelig å få til endring i. De har lenge vært ute av arbeid, og har dermed liten eller ingen arbeidserfaring, noe som igjen gjør det vanskelig å komme inn på arbeidsmarkedet. Mange sliter med store økonomiske problemer. Det blir en sirkel det kan være vanskelig å komme ut av. Langtidsmottakere av sosialhjelp utgjør majoriteten av dem vi regner som fattige i Norge i dag. Det har flere ganger tidligere vært satt i gang enkeltforsøk og satsninger rettet mot de som har levd på sosialhjelp over lang tid, og mot de som står i fare for å havne i en slik situasjon. Det viktigste er ”Tiltakssatsningen for sosialhjelpsmottakere” i Bondevik 2-regjeringens ”Tiltaksplan mot fattigdom” (St.meld. nr. 6 (2002–2003)). Det siste, som er temaet for denne oppgaven, er *Kvalifiseringsprogrammet* som er hjemlet i *Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen* (Lov om sosiale tjenester i NAV) av 12. desember 2009 nr. 131.

Selv om kvalifiseringsprogrammet er forholdsvis nytt, finnes det noe forskning om programmet. Denne masteroppgaven er et forsøk på å betrakte programmet med familierapi og systemisk praksis som utgangspunkt. Den lineære tankegangen, med vekt på årsak og virkning, er den dominante innen NAV og også hos deres tiltaksarrangører, som for eksempel i attføringsbedrifter. I mitt arbeid har jeg likevel opplevd å ha stor nytte av den systemiske tenkingen og legger derfor denne til grunn i denne oppgaven. Ved å drøfte funnene i denne masteravhandlingen opp mot elementer fra systemisk teori, vil jeg vise den teoretiske relevansen mellom den systemiske forståelse og endringsforståelse i mitt eget praksisfelt.

1.1 Bakgrunn

”Sosialklienter skal stå opp om morran!” (Vedlegg 1).

Dette var overskriften på Dagbladets førsteside 9. november 2005. Oppslaget ble ledsaget av et stort bilde av daværende arbeids- og inkluderingsminister Bjarne Håkon Hanssen. De rødgrønne hadde samme høst overtatt makten. Hanssen lanserte en tiltakspakke med et overordnet mål om å få langtidsmottakere av sosialhjelp over i arbeid. To år etter markerte den samme statsråden iverksettingen av det som fikk navnet kvalifiseringsprogrammet. Langtidsmottakere av sosialhjelp skiller seg fra andre mottakere av sosialhjelp på flere områder. Undersøkelser viser blant annet at det er det flere menn enn kvinner som mottar

sosialhjelp i mer enn 6 måneder, som er en definisjon på en langtidsmottaker av sosialhjelp (Kirkeberg og Epeland 2008; Legard, Schafft og Spjelkavik 2009; Reichborn-Kjennerud 2009; Naper 2010). Over halvparten av langtidsmottakerne bor alene, og de aller fleste bor på framleie (Malmberg-Heimoen 2008). Det er en klar tendens til at andelen med innvandrerbakgrunn er høyere enn stønadspopulasjonen ellers (Naper 2010). De er også noe eldre, det er flere over 30 år i gruppa langtidsmottakere enn i stønadspopulasjonen ellers (Kirkeberg og Epeland 2008). Den største gruppa i undersøkelsen til Kirkeberg og Epeland var enslige i alderen 30-44 år. I kvalifiseringsprogrammet og i denne oppgaven er brukerne av NAV som er med i kvalifiseringsprogrammet, kalt deltakere.

1.1.1 Faglige mål

Målet med kvalifiseringsprogrammet er å få flere langtidsmottakere av sosialhjelp over i aktivt arbeid ved hjelp av meningsfylt aktivitet. Kvalifiseringsprogrammet er ment for den samme gruppen som det tidligere er satt i verk ulike tiltak for, og programmet baserer seg i stor grad på erfaringer fra liknende tiltak. Det nye med programmet er at det er lagt vekt på en større grad av individuell tilrettelegging og tett oppfølging der tiltakene skal være lagt opp etter den enkeltes behov. Hver deltaker skal få en veileder som tett følger, motiverer og veileder personen i hele programmet (St.meld. nr. 9 (2006–2007) kap 13.6.2).

Kvalifiseringsprogrammet består av tiltak som støtter opp under og forbedrer overgangen til arbeid. Programmet har som utgangspunkt at de fleste mennesker har et potensial i seg til å klare en vanlig jobb ved hjelp av god og riktig oppfølging. Mange av deltakerne har en marginal tilknytning til arbeidsmarkedet fordi de gjennomgående mangler arbeidserfaring og har lav arbeidsevne, blant annet på grunn av dårlig psykisk og somatisk helse, rusproblemer og lav utdanning. Det er tatt høyde for at ikke alle lykkes i å nå målet om arbeid. Mennesker som ikke greier å stå i jobb, vurderes med sikte på å komme over på en trygdeytelse. Deltakelse i kvalifiseringsprogrammet er ment å kunne bidra til en slik avklaring. Deltakerne har både rettigheter og plikter i kvalifiseringsprogrammet. De får lønn og vanlig ferie. Lønnen kalles kvalifiseringsstønad og er på to ganger folketrygdens grunnbeløp, det vil si om lag 150.000 kroner per år med dagens satser (2011).inntekten er skattbar, med de rettigheter det fører med seg. I tillegg er det mulig å få bostøtte til de som trenger det, og barnetillegg til dem som har barn (NAV.no (1)). Kvalifiseringsprogrammet er et fulltidsprogram (37,5 timer per uke) og varer i ett år, med mulighet for forlengelse i ytterligere ett. I spesielle tilfeller kan det

utvides med ytterligere 6 måneder. Programmet skal bestå av arbeidsmarkedstiltak, men kan også kombineres med motivasjons- og mestringskurs, arbeidstrening, medisinsk behandling og andre tiltak som støtter opp under deltakernes overgang til arbeid (St.meld. nr. 9 (2006–2007), Arbeid, velferd og inkludering). Programmet kan bestå av tiltak fra både kommunen, fylkeskommunen, Arbeids- og velferdsetaten, andre statlige myndigheter, frivillige organisasjoner og private bedrifter. Innholdet i programmet tilpasses hva deltakeren kan og ønsker. Sammen med veilederen skal hver enkelt planlegge innholdet i programmet. Dersom deltakeren ikke oppfyller pliktene, for eksempel ved ikke å møte opp, risikerer deltakeren å bli trukket i utbetalingen eller å miste plassen i programmet.

1.2 Forskning på temaet

På grunn av kvalifiseringsprogrammets nylige inntreden som arbeidsinkluderende tiltak, er det begrenset hva som finnes av forskningsbidrag. De mest sentrale bidragene som er publisert til nå er likevel sentrale dokumenter:

Arbeidsforskningsinstituttet (AFI) har utarbeidet fire evalueringsrapporter om kvalifiseringsprogrammet som er sentrale forskningsbidrag. En rapport om brukernes opplevelser (Reichborn-Kjennerud 2009), en underveisrapport (Legard, Scafft og Spjelkavik 2009), en evaluering av tiltakssatsingen for sosialhjelpsmottakere (Schafft, Skardhamer m.fl. 2010), samt sluttrapporten hvor kvalifiseringsprogrammet evalueres (Schafft og Spjelkavik 2011). Hovedfunnene i disse rapportene viser at det er mye sosialfaglig kompetanse blant de NAV-veilederne som jobber med kvalifiseringsprogrammet, men at mange opplever at de verken har tid eller ressurser nok til å følge opp deltakerne så tett som ønskelig. Videre blir det belyst at å skaffe tilpassede arbeidsmarkedstiltak oppleves som problematisk.

Tilbakemeldingene fra deltakerne viser at det er mange som er fornøyd med oppfølgingen de har fått i kvalifiseringsprogrammet, og de rapporterer at de i stor grad selv har fått være med å bestemme innholdet i programmet. I sluttrapporten oppsummeres det at det er grunn til å anta at den økonomiske stønaden er viktigere for en god del av deltakerne enn innholdet i tilbudene de får. Selv om deltakerne blir mer fornøyde etter hvert, er det også en tendens til at de syns mange av tiltakene er lite meningsfulle, kjedelige og at de ikke fører dem frem til jobb.

Diakonhjemmets Høgskole har utgitt en evalueringsrapport (Slettebø m.fl. 2011) fra et alternativt kurs til avklaring for deltakelse i kvalifiseringsprogrammet. Prosjektet evaluerte deltakernes utbytte av det alternative kurset, som var bygget opp rundt stor grad av

brukermedvirkning. Resultatene i rapporten tyder på at deltakerne ble motiverte og at de utviklet et positivt selvbilde. Ettersom kvalifiseringsprogrammet kun har vart noen få år, er det tidlig å trekke noen endelige konklusjoner. AFI samarbeider med Frischsenteret i perioden 2012–2013 med å gjennomføre en evaluering av kvalifiseringsprogrammets effekter (Schafft og Spjelkavik 2011:8). Her vil det bli forsøkt belyst om resultatene deltakerne oppnår i kvalifiseringsprogrammet skyldes selve deltakelsen i programmet, eller om det samme kunne vært oppnådd uten at deltakerne hadde vært med i kvalifiseringsprogrammet (ibid.:14). Rapporten fra denne evalueringen skal foreligge ved utgangen av 2013.

I Danmark og Finland ble programmer for langtidsmottakere av sosialhjelp, lik kvalifiseringsprogrammet, introdusert mange år tidligere enn i Norge. Danskene presenterte allerede i 1998 et program, The Danish Act on Active Social Policy, som i detalj beskrev rettigheter og plikter knyttet til både brukerne og hjelpeapparatet. Finland introduserte sitt program, ”Rehabilitative Work Experience Act” i 2001 (Johansson og Hvinden 2007:62). Her ble individuell aktivitetsplan brukt som et nøkkelinstrument. Tiltakene har mange fellestrekk med kvalifiseringsprogrammet. Det er skrevet flere masteroppgaver om kvalifiseringsprogrammet her til lands, men da innen andre fagfelt enn familierapi og systemisk praksis. Gjennomgående har disse oppgavene fokus på hvordan kvalifiseringsprogrammet er utformet i den nye loven, inngangskriterier og lignende, eller oppgavene har konsentrert seg om de ansattes erfaringer med kvalifiseringsprogrammet. Deila Bryn har i sin masteroppgave (Bryn 2008) understreket at med dagens kunnskapsstatus er det vanskelig å vite hvilke tiltak som virker for denne gruppen. Hege Hansen har i sin masteroppgave (Hansen 2009) kommet frem til at mulighetene som ligger i kvalifiseringsprogrammet først og fremst er knyttet til økt grad av brukerrorettning og brukermedvirkning. Turid Elgaaen har i sin masteroppgave (Elgaaen 2011) utforsket hvordan deltakelse i kvalifiseringsprogrammet kan påvirke vilkår for deltakelse på nye arenaer i samfunnet.

Mitt fokus i denne oppgaven er på andre forhold ved programmet enn det som hovedsakelig har vært forsket på før. Dette vil jeg forsvare med at flere tidligere forskningsbidrag som jeg nå har nevnt, konkluderer med at vi trenger mer forskning om nettopp brukernes opplevelser. Målet er at disse erfaringene kan gi ny kunnskap og kanskje bidra til å utvikle et bedre verktøy i utformingen av programmene. Skal det utvikles gode skreddersydde program er det viktig å få mer kunnskap om hvilke faktorer deltakerne fremhever som virkningsfulle i forhold til hva

intensjonen med programmet var.

1.3 Tema og problemstilling

I møte med deltakerne har jeg fått mange historier om betydningen av å ha vært med i kvalifiseringsprogrammet. Alle deltakerne har ment at det er svært viktig i kvalifiseringsopplegget å ha noe å gå til hver dag, ha sosial kontakt med andre i samme situasjon, og å ha veiledere som vil dem vel. Historiene om hva som har vært av betydning for den store endringen til hver enkelt, fanget min interesse. Jeg ble nysgjerrig på hva det var som fikk langtidssosialklienter til ”å stå opp om morran”, hva det var som skapte den meningsfulle endringen i livet.

Problemstillingen har vært revidert flere ganger. Gjennom forskningsprosessen ble jeg mer bevisst at min hypotese om deltakernes erfaringer med kvalifiseringsprogrammet var større enn jeg var klar over. Da jeg startet prosessen, var jeg opptatt av hvilken betydning den individuelle oppfølgingen i kvalifiseringsprogrammet hadde for deltakerne. Gjennom intervjuene forsto jeg at det var flere elementer enn den individuelle oppfølgingen informantene var opptatt av. Kirsti Malterud hevder at det er en misforstått lojalitet å tviholde på den opprinnelige problemstillingen (Malterud 2011:118). Prosjektets problemstilling ble gradvis mer fokusert og spesifisert ettersom arbeidet med oppgaven tok form.

1.3.1 Problemstilling

Oppgaven har fått følgende problemstilling:

Hva er likhetene og forskjellene mellom det offentlige mandat og deltakernes egne opplevde suksesskriterier ved kvalifiseringsprogrammet?

For å finne ut av dette intervjuet jeg fire deltakere i kvalifiseringsprogrammet. Disse informantene har gjennom programmet fått til en endring i livet sitt, og kommet seg ut av rollen som langtidsmottaker av sosialhjelp. De som ble intervjuet var i aktivitet, enten i form av jobb eller skole. Utsagnene fra informantene er transkribert og analysert, og sammenholdt med analyse av kapittel 13 i Stortingsmelding nr. 9 (2006–2007), heretter kalt stortingsmeldingen.

1.4 Oppgavens oppbygning

Oppgaven er bygd opp slik at tema, bakgrunn og problemstilling presenteres i kapittel 1. Kapittel 2 er teorikapittelet i oppgaven. Her gjør jeg rede for ulike teoretiske perspektiver som kan ses i sammenheng med et sosialkonstruksjonistisk utgangspunkt. Kapittel 3 er metodekapittelet, og her gjør jeg kort rede for mitt vitenskapsteoretiske utgangspunkt før jeg presenterer studiens design, deretter tar jeg for meg troverdighet, bekreftbarhet og overførbarheten ved oppgaven. Til slutt i kapittelet presenterer jeg forskningsetiske overveielser og tillatelser. I kapittel 4 presenterer jeg analysemetoden jeg har brukt. I kapittel 5 blir funnene presentert og deretter drøftet. Undersøkelsens resultater vises frem, og sitater fra informantene drøftes i forhold til teori, empiri og oppgavens forskningsspørsmål. Kapittel 6 er avslutningskapittelet, og har til hensikt å knytte oppgavens funn sammen til en helhet. Her presiseres også tanker om hva som kan være veien videre.

2. Teori

I dette kapittelet presenteres teori jeg mener belyser oppgavens problemstilling, og som jeg senere vil drøfte mine funn i lys av. Framstillingen av teorien vil stort sett være refererende. Tekstene står i hovedsak for seg selv, men vil senere bli drøftet og sett i sammenheng med funnene i analysekapittelet. Gjennom studiet i familieterapi og systemisk praksis har min grunnlagsforståelse vært i en bevisstgjørings- og utviklingsprosess. Systemisk tenkning er slik blitt en del av denne forståelsen. Teorigjennomgangen starter der, og fortsetter med en kort redegjørelse for enkelte momenter ved ulike teorier om makt. Jeg mener maktaspektet er interessant å se på i forhold til hva deltakerne opplever har vært virkningsfullt med kvalifiseringsprogrammet. Deretter har jeg redegjort for brukermedvirkning, som i kvalifiseringsprogrammet har en naturlig plass i og med at programmet i stor grad legger vekt på et nært samarbeid med deltakeren i utformingen av tilbudet til den enkelte. Dette er temaer som har innflytelse på hvordan jeg både nærmer meg og forstår de fenomener som er gjenstand for undersøkelsen i denne oppgaven. Teoretivalget, forståelsen av den valgte teorien og presentasjonen av teori i teksten, er min egen.

2.1 Systemteori og systemisk tenkning

Systemteori er et vidt begrep, hvor systemisk tenkning har sitt utgangspunkt. Systemteori benyttes blant annet til å forstå individer og familier som systemer, men også andre sosiale miljøer, og oppsto som en protest mot tradisjonell psykoanalytisk tenkning hvor fokus kun var rettet mot klientens indre liv (Bateson 1972; Jensen 1994 og Ølgaard 2004). Mange ulike fagfelt har bidratt til utviklingen av systemteori, og det eksisterer mange variasjoner av den (Jensen 1994; Ølgaard 2004; Jensen og Ulleberg 2011). Noen teoretikere og forskere har gitt spesielt store bidrag til systemteorien. En av de fremste representantene for den systemiske tenkningen, var den engelsk-amerikanske antropologen og biologen Gregory Bateson. Hans utgangspunkt var at mennesket er en del av et hele, som det ikke kan ses uavhengig av. Den systemiske tenkningen representerer en søken etter helhet som basis for forståelse av virkeligheten. Systemtenkning handler på mange måter om en forståelse av hvordan et system fungerer i dynamisk samspill mellom deler av seg selv og andre systemer som det berøres av. Familieterapifeltet fikk i 1970-årene en retning som ble kalt systemisk familieterapi, som hadde hovedfokus på forståelsen av systemer, relasjoner og kommunikasjon i arbeidet med å skape endring (Jensen og Ulleberg 2011). Denne tenkningen har også blitt mer vanlig å benytte innenfor andre deler av sosialt arbeid. Begrepet systemisk er i dag brukt på mange

ulike arbeidsområder, hvor fokus er rettet mot kommunikasjon, relasjoner og samspill (ibid.:87). Bateson hevdet at mennesket er en del av en helhet man ikke kan se bort fra. Mennesker kan ikke løsriveres fra denne helheten og forstås alene, derfor må det være fokus på samspillet mellom de ulike delene i systemet (Bateson 1972; Hårtveit og Jensen 2004; Ulleberg 2007). Systemisk tenkning må ses på som en ramme for sortering av informasjon, ”som knagger å feste ulike inntrykk på” (Egeland og Schjødt 1993:134). Man kan ikke med systemisk tenkning forstå et fenomen alene. Systemteorien fokuserer derfor på relasjoner. Jensen beskriver det slik:

Begrepet relasjon representerer overgangen fra å studere individets egenskaper til å forstå fenomener som et uttrykk for samspill mellom mennesker, og mellom mennesket og den situasjonen mennesket befinner seg i. (Jensen:1994:26)

Mennesker kommuniserer og inngår i samspill med hverandre i tallrike systemer fra vi fødes til vi dør. Fordi systemtenkning innebærer en forståelse av hvordan ett system fungerer i dynamisk samspill mellom deler av seg selv og andre systemer som det berøres av blir, fokus flyttet fra det enkelte individ til kommunikasjon og relasjon *mellom* individene. Menneskene blir forstått som en del av sosiale systemer der de en har ulike roller og funksjoner, og der medlemmene er gjensidig avhengig av hverandre. En hendelse ett sted i systemet fører til at resten av systemet blir påvirket (Ulleberg 2007).

2.1.1 Samspill med andre

En rekke viktige behov kan dekkes bare dersom man har mulighet for å være i samspill med andre mennesker. Det dreier seg om kontakt og tilhørighet på alle plan, dannelse av selvbylde og identitet, behov for selvrespekt, bekreftelser på meninger og holdninger, og angstdemping i situasjoner man ikke er kjent med (Bunkholdt 1991:94). Dersom mennesker frarøves nærhet og tilhørighet, kan det få alvorlige konsekvenser for helse og funksjonsevne (ibid.:92). System kan ses på ut fra et strukturelt perspektiv. I samfunnet er det mange ulike arenaer hvor ulike forventninger, føringer og posisjoner er tildelt deltakerne på forhånd (Wadel 1990). Slik kan en også se på forholdet mellom hjelper og hjelpesøker. Selv om systemene kan fremstå som rigide eller uforanderlige, så er alle deltakeren også i samspill med systemet, og systemet kan endres over tid (ibid.). Systemisk tenkning kjennetegnes blant annet av sirkularitet, kontekst og punktuering. Jeg vil nå presentere disse ettersom de har betydning for hvordan jeg forstår og analyserer arbeidet videre.

2.1.2 Sirkularitet

Sirkularitet er et sentralt begrep i systemisk tenkning. Når man ser en hendelse ut fra et sirkulert perspektiv, innebærer det at hendelsen ses i sammenheng med andre begivenheter som foregår samtidig, griper inn i hverandre og gjensidig påvirker hverandre (Schjødt og Egeland 1993). En persons handlinger påvirkes av omgivelsene, samtidig som omgivelsene påvirkes av personens handlinger. Dette er et komplisert samspill på flere nivåer og over tid, som det må tas hensyn til. Den vestlige verden har i lang tid vært preget av en lineær årsak-virkning-tenkning. Denne tenkningen forutsetter at en begivenhet er årsak til en annen, og det er denne tenkningen de fleste av oss er tillært. Bateson (1972) introduserte ideen om sirkulær tenkning som baserer seg på at begivenheter er bundet sammen på en sirkulær måte. Det andre kan like gjerne være årsaken til det første som omvendt. Å finne fram til hva som er årsak, blir dermed uinteressant. Hvordan fenomener eller begivenheter er knyttet sammen, blir det interessante (Ulleberg 2007:31). En sirkulær tenkemåte kan brukes på mange måter. Den kan benyttes for å se på hvordan mennesker reagerer på hverandre, men også for eksempel på individets følelser. Vi ser gode sider hos andre mennesker fordi vi liker dem. Samtidig liker vi dem fordi vi ser gode sider ved dem (Bateson 1972; Jensen 1994 og Hårtveit og Jensen 2004). Vi kan alle oppleve å møte kriser i livet. Ved å ta i bruk sirkulær tenkning i forståelsen av situasjonen man har havnet i, kan man unngå å knytte det til svakhet, feil eller sykdom. Å ha vært uten arbeid i lang tid, spesielt i en tid hvor det er lav arbeidsledighet, kan for eksempel forklares ved at noen ikke har anstrengt seg nok, eller at feil er blitt gjort. Ved å benytte en sirkulær tankegang og en systemisk tilnærming kan kanskje faktorer som handler om samspill, arbeidsmarked og innelåsingeffekter gi et mer beskrivende bilde. I sirkulært samspill tenker man at alle påvirker og påvirkes av hverandre (Anderson 2003). På den måten blir alles stemmer viktige for helheten. Bateson hevdet at blikket må flyttes fra individet alene, og heller i retning av å forstå mennesker som en del av de relasjoner de inngår i. Hvilken mening en hendelse får, må også ses i forhold til relasjonene mellom de ulike fenomener som deltakeren observerer, og mellom selve erfaringen og nye hendelser som oppstår. Det blir ifølge Bateson viktig å ha bevissthet rundt hvilke sammenhenger, eller meningsdannede kontekster, fenomener oppstår i (Bateson 1972; Hårtveit og Jensen 2004, og Ulleberg 2007). I neste kapittel skal begrepet kontekst presenteres nærmere.

2.1.3 Kontekst

“Without context, words and actions have no meaning at all” (Bateson 1979).

Begrepet *kontekst* betyr opprinnelig ”sammenheng” og handler om den sammenhengen vi forstår noe innenfor (Jensen 1994). Dette kan virke både selvfølgelig og banalt, men ofte blir kontekstens betydning undervurdert. Konteksten omhandler den sammenhengen et budskap, en hendelse eller en atferd forekommer i, og som har betydning for kommunikasjonen (Schjødt og Egeland 1993:35). Bateson bruker begrepet kontekst for å få frem sentrale poenger i forståelsen av hvordan den menneskelige erkjennelsen fungerer (Jensen og Ulleberg 2011). Kontekst ligner da mer på vår personlige forståelsesramme. Det vil si at konteksten viser til den kommunikasjonsmessige, meningsbærende rammen som vi forstår fenomener innenfor, og som er med på å tolke det vi ser. En begivenhet får først en mening når den blir satt inn i en ramme (Schjødt og Egeland 1993; Jensen og Ulleberg 2011). Hvilken kontekst vi befinner oss i eller velger, sier noe om hvordan vi forstår fenomenet. Mange deltakere i kvalifiseringsprogrammet er utplassert på ordinære arbeidsplasser hvor de utfører reelle arbeidsoppgaver, som oftest innenfor ordinær arbeidstid. Men når de er i kvalifiseringsopplegget, mottar de ikke lønn fra arbeidstedet. Dette kan forstås og oppleves på ulike måter. Mens noen setter pris på den muligheten de får til å få komme i aktivitet og få lov til å prøve seg, er det andre som legger vekt på at de er en gratis arbeidskraft for arbeidsplassen. Konteksten er ulik, og den meningen deltakerne legger i aktiviteten, avhenger av forståelsesrammen de tolker ut ifra. Konteksten forteller oss hvordan budskapet eller atferden kan forstås. Fenomener har i seg selv ingen mening, meningen står i forhold til rammen den settes inn i. Det er derfor viktig å være bevisst det rammevalget man gjør (Bateson 1972; Jensen og Ulleberg 2011).

En kontekst er den sammenhengen et fenomen opptrer i, og denne sammenhengen består av menneskene, stedet der det foregår, og tiden det foregår i (Jensen 1994). I utformingen av arbeidsmarkedstiltak er det viktig å være bevisst på dette i forhold til den jobben vi gjør i samspill med andre mennesker, og hvilken makt vi som hjelpere i et system har til å velge kontekst for å forstå et problem. Vi må være bevisst på at det ikke finnes en sannhet, men at den skapes ut fra flere faktorer, blant annet den konteksten man befinner seg i.

2.1.4 Punkttering

I alle møter med andre vil det foregå en informasjonsutveksling gjennom samtale og samhandling. Vi vil alltid stoppe opp ved visse punkter ved informasjonsstrømmen vi mottar og velge ut noen deler av innholdet fremfor andre. Å punktuere er altså en form for oppdeling av informasjonen, hvor man velger ut et utsnitt som har en begynnelse og en slutt. Vi velger altså ut det som fanger vår oppmerksomhet, og vi vektlegger og utdyper det vi vil vite mer om. Når vi punktuerer, organiserer vi vår forståelse av et samspill ved å skape en tolkning hvor vi forstår noe som årsaken til noe annet. Punkttering handler om hva man forstår og hva som utpeker seg som start- og sluttidspunkt i et hendelsesforløp. Det ene blir dermed årsak til det andre, på en lineær måte. Punkttering og lineær forståelse hører med andre ord sammen, fordi det blir en klar begynnelse og en slutt. Samtidig innfører begrepet punkttering ideen om at hendelser og samspill også kan forstås på andre måter. Hvis vi punktuerer samspillet annerledes, kan vi følgelig få en annen forståelse av samspillet. Forståelsen holdes åpen om hva eller hvem som startet, og i stedet rettes felles fokus på hva eller hvem som kan bidra til et bedre fremtidsscenario. Når ble for eksempel deltakerne definert som langtidsmottakere av sosialhjelp, og ikke sosialklienter eller arbeidsledige? Når oppfattet de seg selv som det, når punktuerer de slik? Hvert individ organiserer og forstår verden rundt seg ved den måten det punktuerer på (Bjartveit og Kjærstrand 2001; Hårtveit og Jensen 2004; Jensen og Ulleberg 2011). Forståelsen er ikke basert på verden slik den er, men på verden slik den fremstår for hver og en av oss ut fra våre punktueringer. Når deltakerne i kvalifiseringsprogrammet forteller at de før de kom med i programmet, hadde snudd døgnrytmen fordi de ikke hadde noe å stå opp til om morgenen, er dette deres opplevelse ut fra den punktueringen de har foretatt. Veilederne på NAV ville kanskje punktuerer annerledes ut fra hvordan deres virkelighet er organisert, og kommet frem til en annen opplevelse av hvorfor deltakernes døgnrytme var snudd. Samtidig kan begge velge en annen punkttering, hvor deltakerne for eksempel forklarer langtidsledigheten med at han ikke maktet å få seg en jobb fordi det når han snudde døgnrytmen, var vanskelig å fylle dagene med innhold, og han ble deprimert. Veilederen på NAV kan punktuerer på at deltakerne har behov for bistand til å komme i aktivitet, for å få en ny retning på livet sitt.

2.2 *Makt*

Det er to syn på makt som har vært kjent i det systemiske perspektiv. Det ene omtales som negativt og kan sies å være det tradisjonelle synet på makt. I tillegg er det et mer positivt syn

på makt, som den franske filosofen Michel Foucault (1926–1984) er kjent for.

2.2.1 Negativ makt

Jeg starter med å presentere den tradisjonelle versjonen. Bateson tenkte på makt som negativ og undertrykkende, avviste lineær makt og hevdet makt var skadelig (1972). En annen som også representerer det tradisjonelle synet på makt, er sosiologen Max Weber. Hans definisjon er mye brukt: ”ett eller flere menneskers sjans til å sette gjennom sin egen vilje i det sosiale samkvem, og det selv om andre deltakere i det kollektive liv skulle gjøre motstand” (Weber 1971:53). Sosiologen Thomas Mathisen (1982) har utdypet Webers definisjon og legger tre sentrale aspekter i menneskers maktutøvelse. Det første aspektet er at makt forutsetter en intensjon hos maktutøveren om å oppnå et bestemt mål. Det andre aspektet er et relasjonelt aspekt, idet maktutøvelse alltid skjer i relasjon til andre mennesker. Det siste aspektet Mathisen fremholder, er at makt innebærer en mulighet til å utøve tvang. Maktutøveren kan tvinge gjennom sin intensjon uavhengig av eventuell motstand fra dem maktutøvelsen berører. Gjennom Mathisens utdypninger av Webers definisjon av makt er det lett å se på makt som noe problematisk. Makt fremstår som problematisk når den produserer sitt motstykke, avmakt, hos dem som rammes av maktutøvelsen. Når mennesker ikke ser noen mulighet til å få dekket sterke behov de opplever å ha, vil det kunne resultere i avmakt. Mange av deltakerne i kvalifiseringsprogrammet har uttrykt at de har vært utsatt for makt på ulike måter. De kan ha opplevd å bli utsatt for tvang. Et eksempel på dette kan være at de må møte opp hver dag når de er i kvalifiseringsprogrammet, hvis ikke, blir ytelsen redusert. I diskusjonen av funnene i denne undersøkelsen vil jeg komme nærmere inn på hvilken makt deltakerne kan ha opplevd å være utsatt for, og hvordan de har opplevd dette.

2.2.2 Positiv makt

I Foucaults omtale av makt, er makt ikke bare utelukkende negativt, men også positivt og innebygd i alle sosiale forhold (Lundby 1998:92). Foucault presenterer en mer kompleks forståelse av begrepet. For ham er makt og kunnskap uløselig knyttet sammen, og han mener makt kan ses på som produktivt ved at den gir en mulighet til å bringe fram nye samtaler, diskusjoner og perspektiver (Øfsti 2008:66). Makt er derfor til stede, både på en begrensende og på en produktiv måte. Foucault tar avstand fra den vanligste fremstillingen av makt som noe som er knyttet til individet. Hans maktbegrep er ”upersonlig” og kan derfor ikke vise til enkeltpersoner. På denne måten er ikke makt noe som kan gripes, deles eller frarøves. Dette

maktforholdet kan endres kun fra innsiden. Å ha makt handler ut fra dette perspektivet om å kunne være i en posisjon hvor en selv har mulighet til handle, samt å la andre handle (Sundet 2006:197). Makt ses da mer som et maktforhold som viser seg ut fra hvordan vi organiserer dagliglivet vårt. Vi må kjenne til at den er der og at valgmuligheter finnes (Lundby 1998). Det viktige for Foucault synes å være hvilken effekt makten har innenfor de sosiale sammenhengene den opptrer i (Hårtveit og Jensen 2004:65). Ifølge Foucault har de som er i posisjon til å definere virkeligheten, stor makt. Makten øker proporsjonalt med evnen til å delta i de forskjellige diskurser som former samfunnet. Språket blir på den måten et maktinstrument der de som har makt, bestemmer hva som er rett og galt (Lundby 1998). Som langtids sosialklient er det som regel det offentlige som har størst makt, og slik er med på å definere både sin egen og deltakernes virkelighet. Senere i oppgaven vil informantenes opplevelse av det offentliges utøvelse av makt bli presentert og diskutert. Videre er Foucault opptatt av hvordan menneskene disiplinerer seg selv og blir sine egne voktere gjennom å underordne seg de vedtatte ”sannheter”. Langtids sosialklienter kan oppleve å bli karakterisert som for eksempel late, snyltere og udugelige. Karakteristikkene kan bli internalisert slik at klientene blir selvfordømmende og former forhåpningene for framtida i tråd med disse ”realitetene”. Makten har mange ansikter, og Jensen og Ulleberg (2011) fremholder i sin bok at makt har forandret seg i takt med demokratiseringen av samfunnet. Makt har gått fra å være åpen og direkte til å anta en mer indirekte form. Det demokratiske samfunnet holder brukermedvirkning som et ideal, noe som kan føre til at reelle konflikter tilsløres mellom bruker og profesjonsutøver (ibid.:197).

2.3 Brukermedvirkning

Brukermedvirkning er en betegnelse hvor brukeren, i større eller mindre grad, har innflytelse på egne beslutningsprosesser og utforming av tjenestetilbud de mottar. Begrepet brukes oftest når brukeren gjør seg nytte av offentlige tjenester. Tanken bak brukermedvirkning kan føres tilbake til 1948, da menneskerettighetserklæringen kom (Selboe, Bollingmo og Ellingsen 2005). Denne bygger på tanken om menneskets ukrenkelighet og integritet, og at dette ivaretas gjennom individuelle rettigheter (ibid.). Dette innebærer at mottakeren av tjenester og ytelser selv aktivt skal medvirke og ta beslutninger i forhold som angår dem.

Brukermedvirkning finnes på tre nivåer: individnivå, tjenestenivå og systemnivå.

Brukermedvirkning på individnivå vil si at enkeltmennesker har rettigheter og muligheter til å

påvirke og delta i beslutninger som angår deres egen tilværelse. Brukeren kan utvikle en individuell plan sammen med fagpersonell, eller på annen måte ta del i egen situasjon. På tjenestenivå handler brukermedvirkning om at det skal være mulig for brukerne å påvirke utforming og utvikling som gis, for eksempel i et kvalifiseringsprogram.

Brukerorganisasjonene er representert på ulike nivåer for å ivareta brukernes erfaringer, og med basis i brukerkompetansen bidrar til å utvikle gode tjenester. Dette kan skje gjennom møter, høringer og prosjekter. Brukermedvirkning på systemnivå vil si at mennesker med egenerfaring påvirker med sin erfaring for å bedre helsetjenester. De sitter da i utvalg på lik linje med fagfolk (Storm 2009). I denne studien har jeg vært opptatt av brukermedvirkning på individnivå og tjenestenivå.

Brukermedvirkning er både politisk og ideologisk anerkjent i Norge i dag, og kan ikke velges bort av profesjonsutøverne, da den er en lovfestet rettighet nedfelt i sentrale lover og forskrifter (Jensen og Ulleberg 2011). Brukermedvirkning er en demokratisk rettighet som innebærer en overføring av brukerens erfaringer til profesjonsutøverne. Ved overføring av erfaringer og større grad av innflytelser på egne beslutningsprosesser blir deltakernes medbestemmelse i større grad sikret.

2.3.1 Autonomi

Begrepet personlig autonomi uttrykker blant annet prinsippet om enkeltindividets rett til å bestemme over forhold som angår dem selv. Deltakerne i kvalifiseringsprogrammets autonomi ligger blant annet i deres eget valg om å bli med i programmet. Ved å delta i kvalifiseringsprogrammet får deltakerne som nevnt en forhøyet ytelse. Denne kan være med på å gi deltakerne økt følelse av autonomi, da det økonomiske handlingsrommet blir større. Autonomi innebærer for eksempel selvstendighet, uavhengighet, evne til å vurdere alternative valg og evne til å trekke konklusjoner. Gjennom prinsippet om autonomi kommer medbestemmelse og medvirkning inn. Med medbestemmelse og medvirkning menes at mottakere av tjenester får innsyn i og innvirkning på tjenestetilbudet gjennom samarbeid med dem som yter hjelp (NOU 2004:18. *Helhet og plan i sosial og helsetjenestene. Samordning og samhandling i kommunale sosial- og helsetjenester*). Deltakernes opplevelse av innflytelse på egen situasjon kan begrense følelsen av avmakt og avhengighetsforhold. Samtidig er medvirkning og medbestemmelse en metode for å kvalitetssikre tjenester og avgjørelser. Autonomi kan også formuleres som en sentral målsetting, en verdi for menneskers liv, som

tjenestene skal søke å understøtte og om nødvendig utvikle.

2.4 Oppsummering

I dette kapittelet har jeg gjort rede for de teoretiske perspektivene systemisk tenkning, makt og brukermedvirkning. Oppsummert kan det presenteres på følgende vis: Det systemiske perspektivet med samspill, sirkularitet, kontekst og punktuering blir brukt som en ramme for sortering av informasjon. Den systemiske tenkningen representerer en helhet som basis for forståelsen av virkeligheten. For å forstå noe må det ses i forhold til den sammenhengen det oppstår i, altså konteksten. I tillegg ser man, ut fra systemisk perspektiv, på hendelser i en sammenheng med andre begivenheter som foregår samtidig, som griper inn i hverandre, og som gjensidig påvirker hverandre. Begrepet punktuering omhandler hvordan vi organiserer vår forståelse av hendelser og samspill. I å stoppe opp ved noe og forstå det som årsak til noe annet, ligger også muligheten for å stoppe opp ved noe annet og få en annen forståelse av samspillet. Forståelsen holdes på denne måten åpen om hva eller hvem som var årsak, og istedet blir søkelyset rettet mot hva eller hvem som kan fremme endring.

For det andre, har jeg valgt å presentere makt, ved å vise til to syn på makt som er kjent i det systemiske perspektiv. De to perspektivene har her fått navnene negativ og positiv makt. Negativ makt innebærer en mulighet til å utøve tvang uavhengig av eventuell motstand fra dem maktutøvelsen berører. Makt forutsetter etter dette synet en intensjon hos maktutøveren om å oppnå et bestemt mål i forhold til noen den har en relasjon til, samt en mulighet til å utøve makten. Den positive makten ses på som noe som ikke er knyttet til individet, og kan derfor ikke deles eller frarøves, men kun endres fra innsiden (Andersen 2005). Å ha makt vil ut fra et slikt perspektiv handle om å være i en posisjon hvor en selv har mulighet til å handle og la andre handle. Dette maktperspektivet kalles ofte brukermedvirkning.

Brukermedvirkning betegner deltakernes innflytelse over egne beslutningsprosesser i mer eller mindre grad (Selboe, Bollingmo og Ellingsen 2005). Dette innebærer at mottakere av tjenester og ytelser selv aktivt skal medvirke og ta beslutninger i forhold som angår dem. Dette kan være med på å fremme autonomi og begrense følelsen av fremmedgjøring.

Den presenterte teorien er valgt ut da den oppleves som en relevant ramme for drøftingen av funnene. En mengde teori er ikke tatt med, av hensyn til å redusere omfanget av materialet innenfor en masteroppgave. Før funnene presenteres og drøftes i lys av blant annet de

teoretiske perspektivene, vil jeg i neste kapittel vise hvordan jeg metodisk og analytisk har gått frem for å finne svar på problemstillingen.

3. Metode

”Hva driver vi med? Vi sitter her på våre pedestaller og tror vi skjønner alt! Hvordan kan man tro man skjønner noe om folk, bare ved å observere? Man må jo snakke med hverandre!” (Hamer 2003).

Sitatet er hentet fra den norske filmen *Salmer fra kjøkkenet* fra 2003, regissert av Bent Hamer. Filmen utspiller seg i etterkrigstiden hvor svenske feltobservatører kommer til Norge for å undersøke enslige menns kjøkkenbruk, med det formål å effektivisere deres kjøkkenrutiner. Ifølge forskningsinstituttets regler må observatørene sitte på en opphøyet stol på husvertens kjøkken og observere ham derfra, og ikke under noen omstendigheter må han snakkes til eller inkluderes i husvertens daglige gjøremål eller rutiner. En av observatørene i filmen, Green, er svært frustrert over forskningsopplegget og kommer med utsagnet som er sitert over.

I valget av innsamlingsmetoder til det empiriske materialet til masteroppgaven, var det naturlig å ”snakke med” og å unngå bare å observere eller bruke spørreskjemaer. Dermed ble det naturlig å velge en kvalitativ metode. Kvalitativ forskning er mest interessert i hvilken mening og betydning fenomener har for informantene (Langdridge 2011). Jeg var interessert i hva informantene fremholdt som betydningsfullt, i forhold til hva som var intensjonen ved kvalifiseringsprogrammet.

3.1 Forskerens for forståelse

Det er mange ulike oppfatninger om hvordan verden ser ut, og i hvilken grad og på hvilken måte det er mulig å samle inn kunnskap, fremholder Dag Ingvar Jacobsen (2000:25) i sin bok. Positivismen står sentralt i denne debatten. Innenfor naturvitenskapelig forskning benyttes stort sett positivistiske metoder, men også innen samfunnsvitenskapelige og humanistiske fag (Jensen 1994). Positivismen fremholder blant annet at det finnes en objektiv verden utenfor oss, og at den objektive verden kan studeres på en objektiv måte. På den måten mener positivistene at resultater fra ulike undersøkelser kan kobles, og at det vil gi en stadig bedre oversikt over de lovmessigheter som samfunnet styres av (Jacobsen 2000). Den positivistiske retningen har blitt kritisert fra mange hold. Noe av kritikken handler om at det er meningsløst å snakke om en objektiv virkelighet, altså en sosial virkelighet som er lik for alle. Hermeneutikken er en av retningene som hevder det motsatte. Hermeneutikk stammer fra det greske ordet for å tolke. Hermeneutikken fremholder en forståelse av at det å studere

menneskers tanker og handlinger skiller seg fra naturvitenskapen (Kvale og Brinkmann 2009). Den fortolkningsbaserte retningen skiller seg fra positivismen blant annet ved at den mener det ikke finnes en objektiv sosial sannhet, men ulike forståelser av virkeligheten. Denne forståelsen av virkeligheten kan bare kartlegges ved å sette seg inn i hvordan mennesker fortolker og legger mening i sosiale fenomener (Jacobsen 2000). På samme måte er det i denne oppgaven informantenes utsagn og hva de legger mening i som blir fremhevet. Steinar Kvale og Svend Brinkmann (2009:19) innleder sin bok med samme oppfordring som Green i sitatet over: ”Hvis du vil vite hvordan folk oppfatter verden og livet sitt, hvorfor ikke spørre dem?”

Tove Thagaard (2009) skriver at forskerens vitenskapsteoretiske forståelsesramme danner grunnlaget for forståelsen forskeren utvikler i løpet av forskningsprosessen. Hva man søker informasjon om og hvordan man søker informasjon, blir påvirket av forskerens vitenskapsteoretiske forankring og posisjon, i tillegg til den problemstillingen som er valgt. Slike forankringer er med på å bestemme hvilke informanter som søkes, hva slags data som samles inn og den forståelsen som utvikles. Kvalitative forskningsmetoder kan bringe forskeren nærmere de personene det forskes på. Det er en viktig forutsetning å ha nærhet til det som studeres, samtidig som det kreves en refleksiv holdning hos forskeren for å kunne gi de empiriske dataene en analytisk fortolkning (Forskningsetiske komiteer, kap. 5). Thagaard skriver at forståelsen forskeren utvikler gjennom hele prosessen, igjen påvirker tolkningen av dataene som blir samlet inn.

Som kvalitativ forsker kommer man nærmere inn på informantene og kan oppfatte andre ting enn man får ved kvantitativ forskning (Dallos og Vetere 2005). Kvalitative metoder egner seg godt til å studere personlige emner, som kan omfatte private forhold i personers liv (Thagaard 2009). Ved valg av metode for innsamling av materiale til denne oppgaven ble det derfor naturlig å velge blant kvalitative metoder. Kvalitativ metode har et vidt spekter av måter å få frem data på, og det mest hensiktsmessige for denne oppgaven var gjennom intervju. Samtalen er et godt utgangspunkt for å få kunnskap om hvordan enkeltpersoner opplever og reflekterer over sin situasjon (Johannesen, Tufte og Kristoffersen 2010). For denne oppgaven synes jeg intervjuet er mer hensiktsmessig å benytte enn for eksempel filming, deltakende observasjon, fokusgruppe eller refleksjonsgruppe. Intervjuet i kvalitativ metode kan utformes alt fra stramt strukturert til ustrukturert. I denne oppgaven ble det valgt en semistrukturert tilnærming hvor det var åpent for en gjensidig påvirkning i intervjusituasjonen, samtidig som det ble sikret at

alle informantene var innom de samme temaene i løpet av intervjuet. Videre i oppgaven er det gjort rede for de etiske og vitenskapelige utfordringene jeg har stått overfor som forsker. Den rollen jeg har hatt som forsker i samhandling med deltakerne, mitt teoretiske perspektiv og den for forståelsen jeg har hatt, har bidratt til å forme materialet som er innhentet og bearbeidet i dette prosjektet.

3.2 Vitenskapsteoretiske refleksjoner

Vitenskapsteorien utgjør en arena der omfattende teorier om virkeligheten, kunnskap og menneske barker sammen. Vitenskapsteorien representerer de grunnleggende ideene vi benytter oss av i vitenskapelig arbeid, det er teori om teori (Jensen 1994). Tradisjonelt er vitenskapsteoretiske drøftinger avklaringer av grunnlagskriterier for forskning. Hva vi oppfatter av virkeligheten, er påvirket av våre vitenskapsteoretiske tankemønstre. Dette gjelder våre oppfatninger av kulturen, av mennesket og av hva vi oppfatter er meningsfylt. Vitenskapsteoriene omfatter langt mer enn forskningen, de rekker langt inn i hverdagen (Kvale og Brinkmann 2009). Hva som er et brukbart vitenskapsteoretisk utgangspunkt for å utvikle kunnskap om mennesker og forhold mellom mennesker, er en pågående debatt (Jensen 1994).

3.2.1 Hermeneutikk

Hermeneutikk betyr *læren om tolkning* og ble i utgangspunktet utviklet som en metode til å fortolke tekster, særlig fra Bibelen (Jensen og Ulleberg 2011). Hermeneutikken danner et vitenskapsteoretisk fundament for den kvalitative forskningens sterke vekt på forståelse og fortolkning. Det er den fortolkningen vi har av et fenomen som fremstår som vår forståelse av fenomenet innen hermeneutikken (Jensen 1994). Slik vil forskerens eget ståsted og forståelse av temaene som berøres i undersøkelsen, ha innflytelse på resultatene som fremkommer. Forskeren ses ikke på som en nøytral person. Man tenker at de mellommenneskelige forholdene i prosessen reflekteres slik at det belyses hvordan de kan påvirke undersøkelsens resultater. Som systemisk familierapeut er min forståelsesramme preget av inspirasjon fra blant annet sosialkonstruksjonismen, fenomenologien og et hermeneutisk kunnskapssyn. Et hermeneutisk kunnskapssyn kjennetegnes blant annet ved at kunnskap ses på som konstruert av de som deltar i en sosial sammenheng, og at det dermed ikke finnes noen egentlig sannhet.

Hermeneutikk som teoretisk retning tok form som et motsvar til den positivistiske metoden. Den gjorde forståelse til et hovedanliggende, i motsetning til positivistenes forklaring. Forståelse ble dermed et nøkkelbegrep når mennesket og samfunnet skulle studeres.

3.2.2 Fenomenologi

Filosofen Edmund Husserl (1859–1938) regnes som grunnleggeren av fenomenologien (Jensen og Ulleberg 2011:63). Ordet ”fenomenologi” stammer fra gresk og betyr ”læren om det som viser seg for oss” (ibid.). Fenomenologien er i sin grunnleggende form studiet av bevissthet og opplevelse. Sammen med sin assistent, Martin Heidegger, utvidet Husserl fenomenologien til også å omhandle menneskets livsverden. Med livsverden forstås den konkrete levde verden som hver av oss lever i, og som kan ses på som en bakgrunn for alt vi foretar oss. Fenomenologi kan ses på som en forlengelse av hermeneutikken. I kvalitativ forskning vil fenomenologien legge vekt på å forstå sosiale fenomener ut fra aktørens eget perspektiv og beskrive verden slik informantene opplever den (Kvale og Brinkmann 2009). Fenomenologien åpner for forskning hvor de daglige opplevelsene og språket står i sentrum (Thagaard 2009). Thagaard hevder videre at forskerens refleksjoner over egne erfaringer kan danne utgangspunkt i forskningen (ibid.). I kvalitativ forskning er fenomenologi mer bestemt et begrep som peker på en interesse for å forstå sosiale fenomener fra aktørenes egne perspektiver og beskrive verden slik den oppleves av informantene, ut fra den forståelsen at den virkelige virkeligheten er den menneskene oppfatter (Kvale og Brinkmann 2009:45). Med utgangspunkt i et fenomenologisk perspektiv, vil det i det kvalitative forskningsintervjuet være informantens livsverden og fortolkningen av meningen med fenomenene som søkes.

På bakgrunn av dette presenteres ikke allmenngyldig kunnskap. Mine funn sier noe om hva mine informanter mener har vært til nytte i kvalifiseringsprogrammet. Andre deltakere kan ha andre erfaringer. Det er lite trolig at det bare finnes én sannhet, det avhenger av perspektivet man ser ting ut i fra og hvilken kontekst man befinner seg i. Jacobsen (2000) sier i sin bok at det er en utbredt oppfatning at det ikke er mulig å unngå forskningseffekter. Det eneste han mener vi kan og bør gjøre, er å reflektere over hvordan et spesielt opplegg kan ha påvirket det fenomenet som studeres.

3.2.3 Sosialkonstruksjonisme

Kvalitativ forskning, som denne oppgaven bygger på, forutsetter et sosialkonstruksjonistisk perspektiv. Sosialkonstruksjonismen danner det filosofiske grunnlaget for det hermeneutiske perspektivet. Derfor vil denne oppgaven ses i et sosialkonstruksjonistisk perspektiv, og min måte å forstå og analysere informasjon på vil forankres i et hermeneutisk grunnsyn.

Sosialkonstruksjonismen er en fellesbetegnelse på nyere teorier om kultur og samfunn. Den vektlegger at vi forstår og tillegger virkeligheten mening gjennom sosial handling, språket og kulturen vi lever i (Anderson 2003). I sosialkonstruksjonismen er man opptatt av å forstå hvordan mennesker konstruerer sin sosiale virkelighet. Det fokuseres på språket, og språkets betydning for vår oppfatning av virkeligheten. Virkeligheten vil alltid være subjektiv og formes gjennom språket. Det er gjennom de ord vi velger å bruke, i den historien vi velger å fortelle, at det skapes mening i den enkeltes livsverden. Hvordan deltakerne daglig erfarer verden slik de møter den, slik verden foreligger i direkte og umiddelbare opplevelser, er det som skaper mening. Ved å anta at man ved hjelp av språket kan konstruere sin virkelighet i en sosial relasjon, blir muligheten for å få til en forandring til stede. I intervjuene opplevde jeg at informantene sa at NAV er byråkratisk, og at det er vanskelig å få den hjelpen man trenger. Hadde informantene valgt å si at NAV er et vanskelig byråkrati å forstå, ville ikke det å være vanskelig vært lagt til byråkratiet i NAV. Da hadde heller vanskeligheten vært noe som foregår mellom NAV og informanten, og på den måten holdes muligheten for en forandring åpen. Sosialkonstruksjonismen innebærer en tilnærming preget av mangfold og flertydighet, med rom for ulike tolkninger og konstruksjoner av verden. Sosialkonstruksjonismen påberoper seg ikke å være sannheten, bare en måte å forstå verden på. Noen kritikere av sosialkonstruksjonismen har ment at når all viten og alle sosiale identiteter er kontingente, så er konsekvensen at alt flyter, og at all tvang og regelmessighet i det sosiale derfor er oppløst (Jørgensen og Phillips 2006).

3.2.4 Kvalitativ forskning

Kvalitativ forskning søker å forstå sosiale fenomener gjennom å beskrive personlige oppfatninger og betydninger vi tillegger våre erfaringer (Ryen 2010). I kvalitativ metode undersøker man hvilken mening hendelser og erfaringer har for de som opplever dem (fenomenologi), og hvordan de kan fortolkes eller forstås også av andre (hermeneutikk). Målet er å utforske meningsinnholdet, slik det oppleves for informantene. Innsamlingsmetodene spenner fra intervju og observasjon til analyse av tekst eller dokumenter og bruk av visuelle

medier, men dataene som forskeren analyserer, foreligger i form av tekst (Kvale og Brinkmann 2009). Thagaard (2009) skriver at samtalen er et godt utgangspunkt i kvalitativ forskning for å få kunnskap om hvordan enkeltpersoner opplever og reflekterer over sin situasjon. Et kvalitativt forskningsintervju betraktes som en form for sosial interaksjon, som både forsker og informant bidrar til å utforme. Intervjueren er aktiv og inngripende, og intervjuet ses som en måte å undersøke de meninger som folk skaper i sosial interaksjon. Kunnskapsutvikling innen en kvalitativ forskningstilnærming harmonerer med en systemisk forståelse av hvordan kunnskap skapes og fremskaffes (Øfsti 2008). Språket ses på som både et analyseredskap og en analysegjenstand. Dette samsvarer med mitt ønske om å høre historiene deltakerne i kvalifiseringsprogrammet har, og kanskje kan det også fortolkes og forstås av andre. Jeg valgte derfor som nevnt å intervju fire deltakere, og benyttet en semistrukturert intervjuguide. I utarbeidelsen av intervjuguiden ble det tatt utgangspunkt i de spørsmålene som er mest sentrale i problemstillingen. Intervjuguiden fungerte i utgangspunktet som en huskeliste for meg som forsker under intervjuene, samt som sikkerhet for at samtalen med de ulike informantene var innom de samme temaene.

Flere kvalitative tilnærminger

Som det kort er nevnt i starten av dette kapittelet, finnes det flere kvalitative metoder som kunne vært hensiktsmessige å bruke i denne undersøkelsen. Det kunne vært valgt observasjonsintervju mellom deltaker og veileder, for å se nærmere på samhandlingen dem imellom. En annen metode som kunne vært benyttet, var å filme intervjuene. Ved å filme ville man fått med seg mer informasjon om det nonverbale budskapet. Eller det kunne vært brukt kvalitativt intervju i kombinasjon med en kvantitativ spørreundersøkelse. Det kunne gitt en utdyping av funnene og muligens en bedre forståelse av årsakene bak. Det ville kanskje også sikret anonymiteten til informantene bedre, samtidig som det ville være større sjanse for at informantene ikke opplevde spørsmålene som ledende. Når det likevel ble valgt å bruke kvalitativt og semistrukturert forskningsintervju som eneste metode for innsamling av data, henger det sammen med interessen for å utforske informantenes utsagn om egne opplevelser og erfaringer (historier), med mulighet til utdyping og oppfølging av spørsmål. På grunn av oppgavens omfang og tidsaspekt, ble de supplerende alternativene valgt bort, med fare for at dette kan svekke oppgavens troverdighet.

Med tanke på metodens relevans innenfor feltet systemisk tenkning og praksis, som oppgaven er et bidrag innenfor, er det flere likhetstrekk mellom forskningsintervjuet og et systemisk

terapeutisk intervju. Sosialkonstruksjonismen, som står sentralt i systemisk tenkning, fremhever det som skjer *mellom* mennesker, som det avgjørende. Kvale og Brinkmann (2009) understreker at forskningsintervjuet må betraktes som en interaksjon mellom den intervjuede og intervjueren. Den viktigste forskjellen mellom forskningsintervjuet og den terapeutiske samtalen synes å ligge i formålet. I en systemisk terapeutisk samtale er målet å samskape kunnskap som kan være til nytte for klientene. Mens forskningsintervjuets målsetting, ifølge Kvale og Brinkmann (2009), er å innhente viten om intervjupersonens livsverden.

3.3 Innsamling av data

Her beskrives de valg som ble gjort, og prosessen underveis i undersøkelsen, samt hvordan utvelgelser og rekruttering av informantene ble foretatt. Videre beskrives det hvordan intervjuguiden ble utformet, om hvordan intervjuene forløp, og til slutt hvordan transkripsjonen foregikk. I denne undersøkelsen er det to typer data. Den viktigste er transkripsjonen av intervjuene med informantene. Informantenes utsagn blir sammenholdt med den andre typen data, som er en analyse av stortingsmeldingen.

3.3.1 Utvalg

I denne undersøkelsen er det foretatt et strategisk utvalg av informanter. De ble valgt ut på bakgrunn av kvalifikasjoner som var tenkt strategiske med tanke på å belyse temaet i oppgaven (Thagaard 2009). Ett av utvalgskriteriene var at deltakerne var i aktivitet. Definisjonen av aktivitet ble valgt ut fra samme definisjon som NAVs egne kriterier for aktivitet i kvalifiseringsprogrammet. Definisjonen på dette er at de er i aktivitet i form av skole, hospitering på en av tiltaksarrangørens interne arbeidsplasser, i ekstern hospitering i en ordinær bedrift, eller selvfølgelig i et ordinært arbeidsforhold, hel- eller deltid. I tillegg var det ønskelig at informantene skulle ha ulik bakgrunn, alder og kjønn, samt ulik arbeidserfaring, for å sikre et mest mulig representativt utvalg. Etter at rekrutteringsprosessen var over (se kapittel 3.3.2) hadde jeg kun mannlige informanter, med en aldersspredning mellom 25 og 45 år. Håpet var å få informanter fra begge kjønn, men det var ingen kvinnelige informanter som svarte på forespørslene. Tre av informantene var etnisk norske. To bodde alene, én hadde samboer, og én bodde midlertidig hos moren sin. Ingen av informantene hadde barn. Alle informantene var i jobb eller gikk på skole. De hadde alle beveget seg nærmere ordinært arbeid enn før de var med i kvalifiseringsprogrammet. De hadde ulik bakgrunn, to hadde hatt sosialhjelp i cirka ti år, mens to hadde hatt det i mindre enn fem år. Alle hadde deltatt på

arbeidsmarkedstiltak tidligere, men uten at dette hadde ført til at de hadde kommet i varig arbeid. To av deltakerne hadde lang erfaring med arbeidslivet, mens to hadde flere arbeidsforhold av kortere varighet bak seg. Tre av informantene oppga at de hadde hatt problemer med rusmidler.

Informantene var ingen homogen gruppe, men de syntes betydelig dårligere stilt enn normalbefolkningen på en rekke velferdsmessige forhold, som boligstandard, arbeidsforhold og rusproblematikk, noe som kjennetegner situasjonen til mange langtidsmottakere av sosialhjelp (Lødemel og Johannessen 2005). Sammenlignet med deltakere i kvalifiseringsprogrammet generelt er det også noen forskjeller i demografiske kjennetegn. Data fra en landsdekkende undersøkelse om deltakerne i kvalifiseringsprogrammet fra 2009 viser at over halvparten av deltakerne er menn, gjennomsnittsalderen for deltakerne er 34,3 år, og fire av ti er innvandrere (Naper 2010). I denne oppgaven er alle informantene menn, gjennomsnittsalderen er på 37,3 år, og én av fire er ikke etnisk norsk. Informantutvalget har med andre ord likhetstrekk med deltakerne slik de beskrives i Napers undersøkelse (2010), selv om det også er forskjeller. En begrensning ved denne oppgaven er for eksempel at informantene er av samme kjønn. Informantene i en slik undersøkelse skal være representative for den subjektive opplevelsen, og det er de. Det kan dog være annerledes for kvinner, noe denne oppgaven ikke sier noe om av mangel på kvinnelige informanter. Det at informantene kommer fra det samme geografiske området, er også en begrensning ved oppgaven. Informantene kommer fra samme del av landet, og det kan være store forskjeller i innholdet i kvalifiseringsprogrammet avhengig av om man befinner seg på det sentrale Østlandet eller i en kommune hvor befolkningen er mer spredt.

3.3.2 Rekruttering

Fordi det var et ønske å intervju deltakere som kan kalles svaktstilte, med tanke på at de har vært langtidsmottakere av sosialhjelp, ble det sendt fremleggsvurdering for prosjektet til Regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (forkortes REK). De så ikke prosjektet som fremleggspliktig (vedlegg 2). Prosjektet ble meldt til Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (forkortes NSD). NSD fant det ikke nødvendig med en konsesjon så lenge føringene i prosjektplanen ble fulgt (vedlegg 3). Dermed startet rekrutteringen av informanter.

I utgangspunktet var tanken å rekruttere alle informantene fra egen arbeidsplass, som er en tiltaksarrangør for NAV. For å unngå at informantene skulle føle press eller forventning om at de måtte delta, ble koordinator kontaktet. Koordinator fikk et formelt informasjonsskriv (vedlegg 4). Koordinator fant frem til deltakere som tidligere hadde vært med i kvalifiseringsprogrammet og blitt skrevet ut fordi de var i aktivitet, i form av arbeid eller skolegang og kontaktet videre veilederne deres. De aktuelle veilederne tok kontakt med de mulige informantene per telefon. Det ble rekruttert to informanter ved hjelp av denne fremgangsmåten. Da det var ønskelig med flere informanter, i tillegg til at det ville være interessant å intervju deltakere som hadde fått oppfølging fra andre tiltaksarrangører, ble en koordinator på et lokalt NAV-kontor kontaktet. Det ble avtalt et møte hvor koordinatoren skulle få informasjon om prosjektet og om kriteriene til mulige informanter. I møtet ble koordinatoren informert om og gitt samtykkeskjema og skriftlig informasjon om prosjektet, som skulle brukes når mulige informanter ble kontaktet (vedlegg 5). Informantene fikk muntlig forespørsel fra koordinatoren, og de som var interessert, fikk samtykkeskjemaet, samt en ferdigfrankert konvolutt til å returnere det i.

I informasjonen ble det redegjort for bakgrunnen for studien, hvordan intervjuene var tenkt gjennomført, og om ønsket om å ta intervjuene opp på digital lydopptaker for så å skrive dem ut som tekst. Taushetsplikt ble understreket, og konfidensialitet til det som måtte fremkomme i intervjuene, samt at anonymisering ville bli foretatt i skriftlige eller muntlige presentasjoner av undersøkelsen. Det ble gjort oppmerksom på at de kunne trekke seg fra prosjektet når som helst og uten begrunnelse. Det ble rekruttert ytterligere to informanter ved denne fremgangsmåten, og rekrutteringen ble avsluttet. Da samtykkeskjemaene fra de som sa seg villige til å være med, kom i retur, ble informantene oppringt personlig for å avtalte tid og sted for intervjuet.

3.3.3 Intervjuene

Etter at valget om å bruke kvalitativt forskningsintervju i undersøkelsen var tatt (jf. kapittel 3.1.1), startet utarbeidelsen med intervjuguiden. Det var naturlig å velge samtale, i form av intervju som metode, fordi det var historiene informantene hadde, som var av interesse. Intervju som metode er en viktig del av kvalitativ forskning.

Intervjuguide

Jeg valgte å utarbeide en semistrukturert intervjuguide. Den presenterte de sentrale emnene og temaene for studien, men var samtidig åpen nok til å få fram informantenes egne fortellinger (Kvale og Brinkmann 2009). Dette for å sikre at emnene og temaene som var valgt, ble holdt i fokus under intervjuene, samtidig som informantene kunne få komme med sin egen fortelling rundt hvert av disse temaene. Semistrukturert intervjuform kan gi både fleksibilitet og struktur for å fremskaffe et rikt empirisk materiale. Forskeren kan på denne måten følge informantenes fortelling og samtidig sørge for å få informasjon om de temaene som i utgangspunktet er fastlagt. Det er viktig med fleksibilitet fra forskeren for å kunne knytte spørsmålene til den enkelte informants forutsetning (Thagaard 2009). Thagaard formulerer det slik:

Det er også viktig at intervjueren er åpen for at informanten kan ta opp temaer som intervjueren ikke hadde tenkt på i forkant. Det kvalitative forskningsintervjuet er en samtale mellom forsker og informant som styres av de temaene forskeren ønsker å få informasjon om. (Thagaard 2009:89)

Denne studiens semistrukturerte intervjuguide startet med noen innledende spørsmål om alder, bakgrunn og erfaring. Det var formulert forslag til spørsmål under hvert tema, som ble presentert i den rekkefølgen de passet inn i de ulike samtalene med informantene. Informantene ble spurt om hvordan de opplevde den individuelle oppfølgingen, og hva de tenkte var viktig for at de fikk til en endring. Underveis oppsummerte jeg det jeg hadde hørt, for å sjekke at informantene kjente seg igjen i det. Intervjuguiden avsluttet med noen oppsummerende spørsmål, og spørsmål om hvordan de opplevde intervjusituasjonen.

Pilotintervju

Et pilotintervju ble foretatt for å validere intervjuguiden, før intervjuene med informantene startet. Pilotinformanten var en kollega som jobbet med deltakere i kvalifiseringsprogrammet, fordi denne kjente til målgruppen og problemstillingene. I tillegg har kollegaen litt ulik tilnærming til temaet, ettersom hun har en annen faglig bakgrunn enn meg. Jeg hadde tillit til at kollegaen ville gi meg konstruktive tilbakemeldinger på om spørsmålene mine opplevdes som forståelige og kunne besvares (Launsø og Rieper 2005).

Etter pilotintervjuet var tilbakemeldingene at spørsmålene opplevdes for åpne, og at det opplevdes som unødvendig komplisert språkbruk. På bakgrunn av tilbakemeldingene ble ordbruken endret i spørsmålstillingene, slik at de ble ytterligere tydeliggjort. I tillegg ble det føyd til noen utdypende spørsmål under hvert punkt, for å sikre at informantene kom innom de

samme emnene i alle intervjuene (vedlegg 6). I alle intervjuene ble de utdypende spørsmålene benyttet, jf. kap. 3.2.4.

3.3.4 Gjennomføring av intervjuene

Digital lydopptaker

Intervjuene ble tatt opp med en digital lydopptaker, for å kunne lytte friere uten å måtte notere. Ved å gjøre lydopptak ble det også innhentet mer detaljerte beskrivelser fra informantene enn ved å ta notater underveis. På den måten kom tonefall, pauser og måten spørsmålene ble stilt på, med. Dette ville gått tapt dersom det bare hadde vært tatt notater fra intervjuet. Dersom man velger å ta notater i tillegg til å ha en lydopptaker under intervjuet, ville det kunne gitt mer materiale med egne refleksjoner fra intervjusituasjonen. I intervjuene hadde jeg også med meg ark og penn i tilfelle jeg ville notere. Men det ble ikke tatt notater i noen av de fire intervjuene. Årsaken til dette kan være at jeg følte meg friere når jeg fokuserte på samtalen med informanten, uten å notere. I oppstarten av hvert intervju ble informantene igjen spurt om tillatelse til å bruke lydopptakeren under intervjuet, før den ble tatt frem. De fikk informasjon om at lydopptaket vil bli slettet etter at sensur på oppgaven er falt. Alle informantene godtok at lydopptakeren ble brukt. I tillegg fikk alle informantene gjentatt informasjonen muntlig om at de kunne trekke seg fra prosjektet når som helst og uten begrunnelse. Informasjonen om taushetsplikt og konfidensialitet til det som måtte fremkomme i intervjuene, og at anonymisering ville bli foretatt i presentasjon av undersøkelsen, ble også gjentatt i starten av hvert intervju.

Hvor foregikk intervjuene?

Alle de fire intervjuene ble foretatt på min arbeidsplass. Ved første henvendelse per telefon ble informantene spurt om de hadde ønske om hvor intervjuet skulle foregå. Det ble foreslått blant annet et NAV-kontor, en kafé, min arbeidsplass eller et annet sted de selv foretrakk. Alle informantene valgte å komme til min arbeidsplass. Det opplevdes ikke som om informantene ble distraheret eller syntes det var ugreit å bli intervjuet på min arbeidsplass.

Som forsker ble det lagt vekt på å være vennlig og imøtekommende overfor informanten i intervjusituasjonen og lytte til deres historier uten å tolke dem ut fra egen forforståelse. Informantene ble intervjuet én gang, og intervjuene varte fra cirka 50 til cirka 90 minutter.

Forskningsintervjuene i praksis

Kvale og Brinkmann (2009) skiller mellom terapeutiske intervju og forskningsintervju. Begge betraktes som faglige samtaler, og må ses som en interaksjon mellom den intervjuede og intervjueren, hvor intervjueren har ansvaret for å styre prosessen. Kvale og Brinkmann fremholder at forskningsintervjueren bør ha gode kunnskaper om emnet som undersøkes, samt samtalemessige ferdigheter. De nevner særlig ferdigheter som å kunne etablere en trygg atmosfære, aktiv lytting og å kunne stille oppfølgingsspørsmål (ibid.). Dette er ferdigheter som også er sentrale i terapi. Men en avgjørende forskjell mellom et terapeutisk intervju og et forskningsintervju er formålet med intervjuet. I et terapeutisk intervju har den hjelpetrengende oppsøkt en terapeut som stiller sin tid og kompetanse til rådighet. I forskningsintervjuet er det forskeren som oppsøker informanten for å oppnå noe. I de intervjuene som ble gjennomført, møtte informantene meg som til vanlig har rollen som veileder/terapeut, og vi hadde en samtale rundt en problemstilling. Samtidig var min rolle i denne situasjonen ikke å være terapeut, men forskningsintervjuer. Spørsmålene, måten å spørre på og kommentarer bidro sammen med informantens refleksjoner til hva som kom frem i intervjuet. Vi påvirket hverandre gjensidig, slik all samhandling er gjensidig påvirkning. I ettertid kan jeg se at jeg nok tok på meg den mer vante rollen som veileder/terapeut, enn den for meg noe uvante rollen som forskningsintervjuer. Dette er igjen med på å prege innholdet i det empiriske materialet i oppgaven.

3.4 *Fra intervju til tekst*

Oversetting fra muntlig til skriftlig språk kalles transkripsjon. Å transkribere betyr å transformere, å skifte fra en form til en annen (Kvale og Brinkmann 2009). Det verktøyet man har i et intervju, er språket. Når et intervju gjennomføres, får man en muntlig historie som i denne sammenhengen blir transkribert for å kunne analyseres. Den muntlige historien er en aktiv handling som ved å bli transkribert blir en fortelling om en handling. Her og nå-opplevelsen som er i intervjuet, blir til en fortelling om intervjuet, slik den som transkriberer den velger å nedtegne det. Det blir tolket og gjort mange valg i en transkriberingsprosess. Hvor nøye man enn er med transkriberingen, vil transkripsjonen bare ivareta deler av den informasjonen som forskeren får i et intervju (ibid.). Noe av det som blir borte, kan være stemningen i rommet, små bevegelser med øynene, hodet eller lignende, og andre non-verbale uttrykk. Det muntlige språket blir endimensjonalt og fattigere ved transkripsjon, men det blir tilgjengelig for analyse.

Alle intervjuene transkriberte jeg selv, for å reflektere underveis, og for å komme så nært materialet som mulig. Transkriberingsarbeidet var også en nyttig repetisjon. Det kom frem andre ting på lydopptaket enn det som tiltrakk seg oppmerksomhet under selve intervjuet, hvor fokuset var på informanten. Stemningen, vennligheten og alvoret kom tydeligere frem på båndopptaket enn i teksten som utgjorde transkripsjonen. Det var vanskelig å formidle de nonverbale uttrykkene gjennom transkripsjonene, uttrykk som bevisst og ubevisst påvirket meg som forsker og de valgene jeg gjorde under intervjuene. Ved å høre på opptakene ble det også tydelig at det kunne vært gjort andre valg av spørsmål istedenfor, eller i tillegg til, de valg som ble gjort. Jeg ser på dette som en del av læringen i arbeidet med oppgaven, og tar dette med meg videre i arbeidet som terapeut og veileder. Transkriberingen har vært tidkrevende. Til sammen utgjør det cirka 140 sider, med halvannen linjeavstand og brede marger på begge sider. Det ble transkribert så ordrett det lot seg gjøre. Alle personnavn og stedsnavn ble anonymisert underveis i arbeidet. Det er brukt kun forbokstav på egnavn og stedsnavn som ble nevnt i intervjuene. Stedsnavnene ble i noen tilfeller omformulert til for eksempel "Syden". Når det var pauser på mer enn 3 sekunder, ble det skrevet inn i teksten som (Pause). Dersom det var lengre pauser, ble det skrevet inn antall sekunder i tillegg. Ved hjelp av kursiv er det også notert trykk på enkelte ord og nonverbale uttrykk som kom frem på opptaket. Latter skrevet som (*latter*) og sukk som (*sukke*). Når det er informantens tale, er det skrevet med **fete** bokstaver, mens min tale står med vanlig skrift. På den måten oppleves det visuelt lett å skille hvem utsagnene kommer fra i den skrevne teksten.

3.4.1 Informantenes livsverden

Transkripsjonen av intervjuene har gitt ytterligere innblikk i en flik av informantenes liv og tanker. Begrepet *livsverden* viser, som tidligere nevnt i oppgaven, til menneskets erfaringsverden, slik vi til daglig erfarer og gir mening til den verden vi lever i. Det er på bakgrunn av vår livsverden at noe fremtrer som meningsfullt for oss. Denne verdenen tar vi i utgangspunktet for gitt, først idet vi erfarer brudd for eksempel i form av arbeidsledighet, blir vi oppmerksom på vår livsverden. Livsverdenen er en størrelse som stadig er i endring, da vi får nye erfaringer som er med på å gi nye perspektiver på erfaringene vi tidligere har gjort oss. På den måten blir det riktig å si at vi *lever* vår livsverden, og ikke bare lever *i* vår livsverden. Med utgangspunkt i et fenomenologisk perspektiv, vil det i det kvalitative forskningsintervjuet være informantenes livsverden og fortolkningen av meningen med fenomenene det søkes etter

(Kvale og Brinkmann 2009). Virkeligheten er kompleks og sammensatt og innehar utallige nyanser som ikke har kommet frem gjennom disse intervjuene. Samtidig kan en se mange mønster og få mye informasjon fra korte sekvenser. Som forsker er det viktig å være klar over disse aspektene og ha en ydmyk og reflektert innstilling til de funn man mener å gjøre.

3.5 *Forskningsetiske overveielser og tillatelser*

I forskningsprosjekter som involverer mennesker, er det viktig å gjøre seg etiske refleksjoner. Etiske refleksjoner bør gjennomsyre alle deler av prosjektet. Rekruttering av informanter, innhenting og bearbeiding av data, samt selve skriveprosessen, er alt sammen aktiviteter som må utføres ut fra aksepterte etiske standarder. Det er derfor i forbindelse med beskrivelsen av opplegget og utføringen av dette også forsøkt å legge inn etiske refleksjoner underveis.

Studier som omhandler brukere av en tjeneste, barn eller personer som kan karakteriseres som svakstilte, skal fremlegges for en regional komité for medisinsk forskning (REK). Som det ble beskrevet under kapittel 3.2.2 sendte jeg fremleggsvurdering til REK, og de kom frem til at prosjektet ikke var fremleggspliktig. Prosjektet ble også meldt til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD), fordi den omhandler personopplysninger. Det vil si opplysninger og vurderinger som kan knyttes til en enkeltperson. All forskning som innebærer behandling av personopplysninger, også aidentifiserte opplysninger, skal fremlegges for personvernombud eller Datatilsynet (Datatilsynet 2005:5). Det skilles mellom meldepliktige og konsesjonspliktige studier i NSD. Forskning hvor sensitive personopplysninger behandles elektronisk, er som hovedregel underlagt konsesjonsplikt. Dersom det ikke innhentes sensitive personopplysninger, er studien kun meldepliktig. Personopplysningsloven (2011) gir en definisjon av sensitive opplysninger. Denne studien ble vurdert ikke å omhandle sensitive opplysninger. Hva deltakere i kvalifiseringsprogrammet har sett på som nyttig, dreier seg ikke om oppfatninger som kan skape sterke motsetninger i et samfunn, problemer med enkeltmennesker, eller om opplysninger av mer intim karakter. Som det også kommer frem under kapittel 3.2.2, fant NSD det ikke nødvendig med konsesjon så lenge føringene i min prosjektplan ble fulgt.

Det er flere ulike etiske spørsmål knyttet til undersøkelsen. I forskningsetiske drøftelser fremheves gjerne tre temaer knyttet til kvalitative arbeider: anonymitet, samtykke og informantens integritet (Repstad 2007).

3.5.1 Anonymitet

Materialet er anonymisert med tanke på at informantene ikke skal kunne kjennes igjen av andre. Gjenkjennelse må ses i forhold til problemstillingen som drøftes og hvilken skade det kan påføre informantene ved en eventuell gjenkjennelse (Thagaard 2009). Når det spørres etter informasjon som for informanten kan oppleves som sensitiv, settes det større krav til konfidensialitet. Anonymiseringen i denne studien har foregått ved at det er utelatt eller omskrevet forhold ved informantenes situasjon som egennavn, stedsnavn og navn på tiltaksarrangører. Beskrivelsene kan altså passe flere, og likheter med kjente personer er derfor tilfeldig.

3.5.2 Samtykke

Forskeren må informere informantene om taushetsplikten og hva denne innebærer. Med andre ord skal informantene gjøres klar over alt hva det innebærer å delta i en slik undersøkelse, og hvilke muligheter de har til å trekke seg. Dette kalles for et informert samtykke (Thagaard 2009). Informantene i denne undersøkelsen mottok et informasjonsskriv da de hadde sagt seg villig til å bli intervjuet. Der sto det om taushetsplikt, anonymisering og at de kunne trekke seg når som helst uten grunn. De returnerte samtykkeerklæringen som lå sammen med kontaktinformasjonen. Da de kom til intervjuet, ble informasjonen altså gjentatt, og da samtykket informantene også muntlig.

3.5.3 Informantens integritet

Kvale og Brinkmann (2009) bruker et uttrykk fra Aristoteles; *phronesis*, som beskrives som en intellektuell dyd hvor man må erkjenne og reagere på det som er viktigst i en situasjon, for eksempel det få frem mest mulig kunnskap i et intervju, eller å ivareta informanten, og forstå den sårbarheten som kan oppstå i denne spesielle situasjonen (ibid.:79). Det er viktig å ha med seg at enhver datainnsamling representerer en potensiell intervensjon som kan åpne for en prosess og aktivere psykisk uro (Malterud 2011). I mitt arbeid med å designe intervjuguiden ble det tenkt mye på at det kan være belastende for informantene å skulle fortelle sin historie. Derfor startet intervjuguiden med nøytrale spørsmål, for så å gå over til de litt mer personlige spørsmålene. Jeg ønsket med dette blant annet å kunne stoppe mine spørsmål dersom det skulle oppleves som for belastende for informanten å fortelle. Et annet etisk aspekt ved undersøkelsen er hvordan intervjuene kan prege informantene i etterkant. De temaene som ble

berørt i intervjuene, kan gi informantene nye tanker og ideer om egen historie og eget liv. Informantene kan også få ideer de kanskje ikke liker, men som de likevel må forholde seg til i etterkant. Nye forståelser kan oppstå i møtet, og informantene kan komme ut av det med nye dilemmaer som kan være ubehagelige å leve med. Dette er en konsekvens av at man fortolker sammen og skaper ny mening sammen. Forskerens nærhet og sensitivitet i forholdet til informantene er viktig, fordi intervjuene handler om personlige erfaringer. Relasjonen som utvikles, er viktig for det materialet man får. Forskeren må være bevisst hvilke spørsmål som stilles informantene, slik at man ikke blir for nærgående, og setter informantene i en posisjon der de føler de må svare på noe de egentlig ikke er komfortable med.

3.6 Troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet

Jeg har valgt å benytte begrepene troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet når jeg skal reflektere rundt forskningens kvalitet (Thagaard 2009). Dette fordi jeg synes de er mest beskrivende for den kvalitative forskningsprosessen. Kvalitativ forskning kan ses på som en måte å vise en kompleks forståelse av et fenomen på, ved å vise flere forståelsesrammer. Funnene i min studie vil være subjektive tolkninger, og representerer kun én av flere måter å se verden på.

3.6.1 Troverdighet

Studiens troverdighet er knyttet til fremgangsmåter for utvikling av data. Det innebærer ifølge Thagaard (2009) at jeg viser at forskningen er gjort på en tillitsvekkende måte. Dette har jeg forsøkt å gjøre ved å skille mellom hva som er informasjon jeg har fått gjennom intervjuene, stortingsmeldingen og hva som er mine vurderinger av denne informasjonen. Troverdigheten er også knyttet til at jeg gjør rede for mine relasjoner til informantene og hvilken betydning erfaringer i feltet kan ha for den informasjonen jeg har fått (ibid.). Jeg må altså være bevisst mitt forhold til informantene og til feltet. Jeg har intervjuet to som har vært deltakere i kvalifiseringsprogram i regi av min arbeidsplass. Jeg har ikke selv arbeidet med programmet, men siden det har foregått på min arbeidsplass, er jeg i en viss grad tilknyttet. Jeg tenker at det i hvert fall er en mulighet for at de to informantene tenker det. På en måte kan man si at jeg har forsket i min egen bakgård. Det har både fordeler og ulemper. På den ene siden har jeg innside-informasjon som gir grunnlag for forståelsen av språk, mening og det fenomenet som skal studeres. De informantene jeg hadde som var fra egen arbeidsplass, kjente til meg og jeg til dem. Vi behøvde ikke en presentasjonsrunde da vi startet intervjuet. Det opplevdes som om

praten med informantene jeg fikk fra egen arbeidsplass gikk lettere, vi trengte ikke småprat for å bli litt kjent før vi gikk i gang med intervjuet. På den andre siden kan nærheten gjøre meg mindre åpen for nyanser i det som skal studeres (ibid.). Nærheten kan ha stått i veien slik at jeg utelot å stille visse spørsmål, og dermed kan informasjon jeg kanskje ellers ville søkt, ha blitt utelatt. Spørsmål som sosial status og bosituasjon unnlot jeg i ett av intervjuene å spørre etter, da jeg trodde jeg visste noe om dette. Det kom frem senere i intervjuet at informantens sosiale status ikke var som jeg hadde antatt.

3.6.2 Bekreftbarhet

Bekreftbarhet er knyttet til tolkningen av data. Det innebærer både at jeg forholder meg kritisk til mine egne tolkninger, og at undersøkelsens resultat kan bekreftes av annen forskning (Thagaard 2009:190). Det blir viktig at forskeren beskriver hvordan erfaringer fra prosjektet og relasjoner til informantene gir grunnlag for de konklusjonene man kommer frem til (ibid.). Jeg har derfor gjort rede for valg av teori og empiri, og bakgrunn for at jeg har tatt nettopp de valgene jeg har gjort, slik at leseren selv kan stille spørsmål og reflektere over teksten og min tolkning av den. Mine valg er basert på mine punktueringer, og hadde jeg valgt annen teori og empiri, ville studien sett annerledes ut. Jeg har videre sjekket mine tolkninger opp mot tidligere forskning, og sett på likheter og ulikheter fra andre studier (Øfsti 2008). Men selv når jeg gjør rede for grunnlaget for mine konklusjoner, vil ikke eksakt gjentakelse for å få dem bekreftet være mulig. Et forskningsintervju er en mellommenneskelig prosess, som ikke kan gjentas eller kopieres.

3.6.3 Overførbarhet

Overførbarhet er ifølge Thagaard knyttet til at forståelsen som kommer ut fra ett prosjekt, kan være relevant i andre situasjoner. Generelt er det ønskelig innenfor en fenomenologisk tilnærming at informantene er ulike med hensyn til kjønn, alder og problembelastning (Langdridge 2006). Denne undersøkelsen består av analyse av stortingsmeldingen og av transkripsjonen av intervjuene med informantene. En svakhet ved studien er at fire informanter er få, og langt fra et metningspunkt. Med det menes at flere informanter sannsynligvis kunne ha gitt ytterligere informasjon (Malterud 2011), og at man ikke bør trekke for bastante konklusjoner ut fra et såpass beskjedent utvalg. I tillegg er det en svakhet at informantene framstår som en homogen gruppe med tanke på geografi og problembelastningen, samt at alle er menn. Det kan i tillegg være en skjevhet i utvalget av

informantene. Kanskje er for eksempel personer som samtykker i å bli med på en slik undersøkelse, tryggere på seg selv enn personer som ikke samtykker. Det vil i så fall kunne påvirke resultatene. Det jeg har kommet frem til som funn, kan uansett ikke ses på som lovmessig eller statistisk kunnskap som kan forstås en gang for alle. Jeg har presentert en forståelsesramme, basert på mine valg og tolkninger underveis. Det er tenkt at resultatene kan gi mulighet for gjenkjennelse, noen nye meninger rundt de berørte temaene, og inspirasjon til ytterligere undersøkelse. All tekst kan leses om og om igjen, og stadig gis ny mening i nye kontekster (Anderson 2003).

3. 7 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg presentert mine metodiske valg, erfaringer og utfordringer i innsamlingen av det empiriske materialet. I denne undersøkelsen er det to typer data. Det kvalitative forskningsintervjuet ble brukt, da det var ønskelig å få informantenes fortellinger om hvilke suksessfaktorer de så som viktige. Den andre typen data er stortingsmeldingen om arbeids, velferd og inkludering. Målet har vært å beskrive hvordan denne prosessen har foregått, samt å gjøre rede for mine valg av metodologisk ståsted og kobling mellom empiri og teori. Til slutt ble metodens vitenskapelige holdbarhet drøftet.

4. Analyse

Å analysere betyr å dele opp i mindre biter og sette dem sammen, systematisere dem på andre måter, med den hensikt å belyse de spørsmål som inngår i problemstillingen (Everett og Furuseth 2008:143). I denne prosessen kan det være en fare for at informantenes stemmer, eller historier, slik Kvale og Brinkmann (2009) uttrykker det, blir borte eller lite synlige. Analyseprosessen er en kontinuerlig prosess som starter når historiene blir fortalt av informantene og ferdigstilles under skrivingen av oppgaven (Malterud 2011). Thagaard sier at tolkning og analyse er to sider av samme sak fordi man ikke kan beskrive og kategorisere uten å fortolke. På denne måten forstår jeg at forskeren hele tiden påvirker forskningen ved de valg og beslutninger som tas, fordi disse valgene er basert på forståelsen forskeren utvikler underveis i prosessen (Thagaard 2009). Malterud (2011) skriver at kvalitative forskningsmetoder ofte kritiseres for abstraksjon og generalisering. Hun skriver videre at all vitenskapelig analyse vil måtte gjennom en eller annen form for reduksjon. Utfordringen blir å sette sammen delene fra intervjuene på en slik måte at de er gjenkjennelige i forhold til informantenes opprinnelige fortellinger, samtidig som det nye produktet har en form og et innhold som egner seg med tanke på presentasjon for leserne. I arbeidet med denne oppgaven har jeg bestrebet meg på å analysere informantenes utsagn i den sammenhengen de ble gitt, slik at de ville få den betydningen informantene tilla dem. Kvale og Brinkmann (2009) skriver at analysen av intervjuene befinner seg et sted mellom informantenes opprinnelige fortelling, og forskerens endelige skriftlige fremstilling.

4.1 Fra tekst til analyse

Hvilken analysemetode man bør velge, avhenger av hva det er som undersøkes. Det er innholdet og formålet med undersøkelsen som bør styre metoden (Langdridge 2011). I min analyse har jeg tatt utgangspunkt i en framgangsmåte som både Kvale og Brinkmann (2009) og Malterud (2011) benevner som en form for fenomenologisk basert meningsfortetting, inspirert av Amedeo Giorgi. Meningsfortetting medfører en forkortelse av informantenes uttalelser. Meningen i det som blir uttalt, komprimeres, og blir mer konsist formulert (Kvale og Brinkmann 2009; Malterud 2011). Meningsfortetting er en empirisk, fenomenologisk analyse som tar sikte på å undersøke tekstens betydningsinnhold (ibid.). Det betyr at teksten må fortolkes på en måte som er mest mulig fri fra forskerens ståsted og eventuelle synspunkter og meninger.

Kvale og Brinkmann (2009:212) deler denne måten å analysere på inn i fem deler:

1. Lese gjennom intervjuet med tanke på å få et bilde av helheten.
2. Velge de naturlige meningsenhetene. Dette innebærer å velge ut de deler av intervjuet som inneholder informasjon som blir ansett som vesentlig.
3. Beskrive temaet i meningsenhetene på en enkel og tydelig måte.
4. Undersøke meningsenhetene i lys av studiens uttalte og beskrevne formål slik de kommer til uttrykk i problemstillingen.
5. Binde de viktigste temaene sammen i et beskrivende utsagn.

Med min begrensede forskningserfaring opplevdes denne systematiske fremgangsmåten som god å forholde seg til. Jeg opplevde at analyseprosessen og presentasjonen av mine funn ikke bare fremsto som synsing, men på en synlig og etterprøvbar måte som kan spores tilbake til materialet. Samtidig er det viktig å fremheve at informantene som har deltatt i undersøkelsen, ikke har kontroll over min bearbeiding og analyse av materialet. I denne situasjonen befinner jeg meg i en maktposisjon, målet er derfor at informantene skal oppleve seg forstått, samt at deres selvforståelse er ivaretatt med måten deres bidrag er blitt behandlet på. I den grad det blir hentet fram ulike perspektiv i sammenheng med noe tema eller fenomen fra flere av informantene, meg selv eller fra teori, er min intensjon å få fram ulike perspektiv.

4.1.1 Analysetrinn

Første trinn i analysen startet under transkriberingen av intervjuene og ved senere gjennomlesning når intervjuene var ferdig transkribert. Jeg prøvde å få en oversikt og et helhetsinntrykk samtidig som jeg var bevisst på å sette min egen forforståelse til side. Underveis i transkriberingen lette jeg etter temaer som kunne belyse problemstillingen. Tekst som fremsto som interessant, ble markert med gult. På samme måte gikk jeg gjennom teksten fra stortingsmeldingen. I denne delen av analysen var mange av de foreløpige temaene som kom frem, ikke sammenfallende med hovedtemaene i intervjuguiden, noe Malterud beskriver som et godt tegn på en kreativ analyse (Malterud 2011:100).

I det andre trinnet av analysen gikk jeg gjennom teksten på nytt, for å skille relevant tekst fra irrelevant tekst. For å finne tekst som kunne belyse min problemstilling, gikk jeg grundig gjennom teksten for å finne meningsbærende enheter. Jeg ble sittende igjen med tolv meningsbærende enheter.

I analysens tredje trinn ble kunnskapen som hver kodegruppe representerte, abstrahert, slik at meningsinnholdet i enhetene ble tydelig. De temaer som dominerer den naturlige meningsenheten, uttrykkes så klart og tydelig som mulig (Kvale og Brinkmann 2009:212). Jeg lagde en tabell med fem kolonner i et Word-dokument. De tolv meningsbærende enhetene ble skrevet i den venstre kolonnen, og utsagn som passet til emnet fra første intervju, sto i andre kolonne. Utsagn fra andre intervju som passet til emnet sto i tredje kolonne, og så videre. All tekst som ble kopiert til tabellen ble markert med sidehenvisning, slik at det var lett å finne tilbake til teksten i sin helhet. Dette kunne være greit dersom det oppsto usikkerhet om tolkning eller det var behov for å avklare i hvilken sammenheng uttalelsen ble gitt. Sammenfatningene fungerte da som fortetninger av informantenes opprinnelige historier. På samme måte ble teksten fra stortingsmeldingen gjennomgått. Det ble laget en sjettede kolonne i Word-dokumentet jeg allerede arbeidet med. Tekst i stortingsmeldingen som passet til emnene, ble da skrevet inn i den sjettede kolonnen. På denne måten ble det skapt en form for komparasjon eller sammenligning mellom klientenes egne stemmer og de offentlige føringene omkring kvalifiseringsprogrammet. En sammenligning som forhåpentligvis kan bidra til en form for dybdesyn, og på den måten bidra til en videre og mer rikholdig forståelse av brukerperspektivet.

I det fjerde trinnet i analysen skal bitene settes sammen igjen. I tråd med Malteruds (2011) anbefalinger arbeidet jeg med de tolv meningsbærende enhetene og oppdaget at flere av temaene hadde fellestrekk som gjorde at jeg kunne samle flere tema under en kategori. Etter en ny gjennomgang valgte jeg ut tre enheter som jeg undersøkte i lys av problemstilling. Det øvrige materialet ble nå lagt til side og tas ikke med videre.

Det femte trinnet i analysen startet med sammenfatning av dataene og påbegynnelsen av skrivingen av selve oppgaven. Det hører med til analysen å vurdere det jeg har funnet opp mot empiri og teori. Jeg hadde først tenkt å presentere funnene i eget kapittel, for deretter å sammenholde funnene med teori og forskning i egen drøftningsdel. Jeg opplevde imidlertid at det ble ryddigere å ta drøftingen inn sammen med presentasjon av funnene. Det blir i presentasjonen viktig å tydeliggjøre hva som er informantenes utsagn, hva som er teori og empiri, og hva som er mitt eget bidrag.

4.2 Oppsummering

I dette kapitlet er valg av analytisk metode presentert. Deretter er det gjort rede for fremgangsmåten som ble valgt og de valg som ble gjort underveis i de ulike delene av analysearbeidet. Det ble brukt en kombinasjon av Brinkman og Kvaales, samt Malterds meningsfortetning (Kvale og Brinkmann 2009; Malterud 2011), da dette opplevdes mest hensiktsmessig ut fra materialet. Det ble laget et skjema hvor funnene fra intervjuene først ble skrevet inn. Deretter ble stortingsmeldingen som omhandler arbeid, velferd og inkludering, gjennomgått på samme måte, og funn fra denne ble skrevet inn. På denne måten ble likheter og forskjeller fra de to empiriske materialene tydeliggjort. Analysen gjenspeiler forskerens punktueringer, en annen forsker ville fått andre funn. Målet har vært å gi et så tydelig bilde av denne prosessen som mulig, slik at det kan være etterprøvbart.

5. Funn og diskusjon

Med de forbehold som ligger i undersøkelsens omfang og i utvalget av informanter, vil det i denne delen av oppgaven redegjøres for de tre meningsbærende enhetene som fremkom av analysen av intervjuene og stortingsmeldingen, samtidig som disse diskuteres opp mot relevant teori. Den første enheten som blir presentert og diskutert, har fått navnet *Lønningsposen*, den neste har fått navnet *Stå opp om morran*, og den tredje blir omtalt som *Under fire øyne*.

5.1 *Lønningsposen*

I stortingsmeldingen legges det til grunn at det er behov for en forsterket innsats overfor personer som i dagens system blir avhengige av økonomisk sosialhjelp over lengre tid. Kvalifiseringsstønad utgjør om lag 1500 kroner mer i måneden enn sosialstønad. Det trekkes skatt av stønaden, og deltakerne får feriepenger og opparbeider pensjonspoeng. Kvalifiseringsstønad blir hovedinntekten for de fleste av deltakerne i kvalifiseringsprogrammet.

5.1.1 Økonomisk autonomi og verdighet

Kvalifiseringsstønad er en rettighet man automatisk beholder så lenge man er registrert som deltaker i kvalifiseringsprogrammet. Det vil si at man ikke trenger å søke om å få penger, men mottar en lønsslipp og får penger inn på konto hver måned. I stortingsmeldingen understrekes det at formålet med kvalifiseringsstønad er økt grad av økonomisk forutsigbarhet, med blant annet en økt mulighet for deltakerne til å planlegge sin økonomi over tid. En fast og mer forutsigbar ytelse, når det gjelder både nivå og varighet, vil bidra til en større grad av økonomisk trygghet enn det økonomisk sosialhjelp gir (St.meld. nr. 9 (2006–2007), kap.13.6.6). Dette kan ses på som et klart signal om at fravær av sosialhjelp skal merkes positivt for brukerne som kommer med i kvalifiseringsprogrammet. Og for de fleste av deltakerne betyr kvalifiseringsstønad at de blir uavhengige av sosialhjelp. Informantene kommer med uttalelser om at det å betale regningene sine selv gir en god selvfølelse. En sa: ”Jeg klarte meg, uten å fly på sosialkontoret, klarte å betale husleie og strøm og sånne ting selv, da. Og det har jo betydd veldig mye, syns jeg.” Dette kan sees på som at fravær av sosialstønad er med på å gi informanten større følelse av selvstendighet og verdighet. Selv om stønaden ikke gir store forbedringer i økonomien, viser dette at det likvel kan gi store utslag for deltakerne. Den forhøyede stønaden med det forbedrede økonomiske handlingsrommet det

medfører, muliggjør en økt grad av autonomi, en følelse av frihet til å gjøre de valg en ønsker, og en følelse av personlig ansvar for sine valg. Ved å betale regningene sin selv er det grunn til å tro at informantene opplever seg i større grad uavhengig og selvstendig. Dette viser kongruens med stortingsmeldingens intensjoner om at fravær av sosialhjelp skal oppleves positivt. Det kan være at informantene ga uttrykk for at kvalifiseringsstønadene ga store utslag for dem fordi de ble intervjuet av en som kunne ses på som en representant for systemet? Kan det tenkes at svarene hadde vært annerledes dersom jeg hadde vært en representant fra NAV og for eksempel ønsket å undersøke hvor fornøyde mottakere av sosialhjelp er? Kunne det tenkes at informantene da hadde punktuert annerledes og lagt vekt på noe annet? Det ville i så fall bekreftet det tidligere presenterte poenget i kapittel 2.1.2, nemlig antakelsen om at kontekstens betydning sier noe om hvordan vi forstår et fenomen. Å motta en ytelse av noe høyere størrelse og med et annet navn, kan gi en følelse av selvråderett. Situasjonen de er i som mottakere av kvalifiseringsstønad, ser ut til å gi en annen følelse og handlingskraft enn å være passiv mottaker av sosialhjelp. Det kan tyde på at stønaden har en effekt på deltakernes identitet, en effekt som gir dem bedre selvfølelse og forutsigbarhet.

Kvalifiseringsstønadene skiller seg fra sosialtrygd ved at det betales skatt av stønaden, noe informantene også har lagt vekt på. Å betale skatt blir fremhevet som en viktig symbolsk handling som sier noe om deltakeren som bidragsyter til samfunnet. Flere av informantene uttalte at de mottok pengene med god samvittighet, fordi de ikke lenger var passive, som da de mottok sosialhjelp. En av informantene uttrykte seg slik: ”Da gjør du noe, og så kan du få pengene med god samvittighet, da. I forhold til å sitte på ræva og ikke gjøre en dritt”. Denne informanten uttrykker på sin måte en følelse av å bidra, og utsagnet er med på å bekrefte brukermedvirkningsambisjonen i programmet, slik det tidligere er gjort rede for i kapitlene 1.1.1 og 2.3. Dette samsvarer også med programmets ambisjoner og brukernes egen opplevelse og tolkning. Flere av informantene fortalte at de ved å motta kvalifiseringsstønadene opplevde det som å være i jobb. Ved å slippe å bekymre seg over økonomien kan en tenke at ressurser frigjøres slik at man kan se sin egen situasjon fra et annet perspektiv. Flere av informantene betegner også stønaden som ”lønn”. En av dem uttrykte det slik:

Du er på en måte mer en arbeidstaker. Enn å gå på sosialtrygd. Okei, da er du med på å betale noe av gildet sjøl også, kan du si. Til staten. Så du er ikke en byrde for staten, bare. Som tar i mot penger, og sitter på rompa, liksom.

Dette utsagnet kan tolkes som at han har fått en ny identitet ved å motta stønaden. Han føler seg som en arbeidstaker. Han begrunner dette med at han er aktiv, men også med at han betaler skatt og bidrar til fellesskapet. Ikke å ha en fast inntekt kan over tid ofte føre til utrygghet, angst og skyldfølelse. Den stabile inntektssituasjonen deltakerne i kvalifiseringsprogrammet får, kan også ha ført til at deltakerne opplever det enklere å ta fatt på det arbeidet det er å skaffe seg en jobb.

5.1.2 Motivasjon

Kvalifiseringsstønaden blir i stortingsmeldingen omtalt som en ytelse som også er ment å bidra til at målgruppen finner det attraktivt å delta i kvalifiseringsprogrammet. Altså er kvalifiseringsstønaden ment som et lokkemiddel for å få deltakere til programmet. Samtidig fremheves det at:

Desto nærmere potensielle mottakere står arbeid eller utdanning, desto større fare er det for at en høyere og mer forutsigbar økonomisk ytelse vil ha uheldige effekter i form av redusert motivasjon for søkeaktivitet (St.meld nr. 9 (2006–2007), kap 13.6.6).

Sitatet viser at stønaden på den ene siden er ment som en motivasjon for å være med i kvalifiseringsprogrammet, samtidig som det legges vekt på at stønaden ikke må bli for høy og dermed for lønnsom slik at deltakerne ikke blir motivert til å komme over i ordinært arbeid. Når det ikke lenger lønner seg for deltakerne å søke ordinært arbeid, har det offentlige bidratt til en form for innelåsing i det som er ment som et hjelpetiltak. En innelåsing i slike tiltak vil ikke fremme deltakelse på det ordinære arbeidsmarkedet, men kan isteden være med på å forlenge avhengigheten av offentlig stønad. Dette er en fare ved økte ytelser til deltakere i tiltak, noe også Schafft og Skardhamer m.fl. (2010) legger vekt på i sin studie. Stortingsmeldingens intensjon om å skape motivasjon for å få deltakerne med i programmet blir både bekreftet og avkreftet av informantene. Ingen av informantene sa noe om at kvalifiseringsstønaden var en motivasjon for å delta i programmet eller at de var bekymret for å få mindre penger når de kom over i det ordinære arbeidslivet. Informantene uttrykte på flere måter at stønaden er viktig, men ikke avgjørende for selve deltakelsen i prosjektet. De uttrykte derimot at forutsigbarheten ved stønaden er viktig for trygghet og stabilitet. En av informantene beskriver det på denne måten: ”Så var det jo mer økonomi i det. Så da var det jo ikke noe problem. Da var det ikke noe å tenke på.” Det at informanten fremholdt at ”det ikke er noe å tenke på” viser til at han tidligere ikke hadde en forutsigbarhet i forhold til penger og

dermed en ustabilitet. Det faktum at stønaden er høyere enn sosialstønaden, gir, som vi så under 5.1.1, både selvtillit og autonomi, og en følelse av brukermedvirkning ved at de selv er med på bidra og betale egne regninger. Når informantene ikke har kommet med utsagn om at økt stønad var motivasjon for å bli med i kvalifiseringsprogrammet, kan det være ulike årsaker til dette. På den ene siden kan det være et uttrykk for at informantene var i en situasjon da de ble med i kvalifiseringsprogrammet hvor de var motiverte for å gjøre noe med situasjonen de var i – at stønaden som fulgte med, ikke var av vesentlig betydning, men at ønsket om deltakelse i programmet skyldtes håp om at deres situasjon ville kunne endre seg.

Informantene kan ha hatt et ønske om aktivt å medvirke til å gjøre noe med situasjonen de var i. Ut fra til brukermedvirkningstanken vil deltakerne selv være aktive i medvirkningen til å endre sine livsvilkår. Eller kan det tenkes at informantene ikke sa noe om at kvalifiseringsstønaden var deres motivasjon for å bli med i programmet av frykt for å blir opplevd som umotiverte eller pengefokuserede? I andre studier, som i sluttrapporten fra AFI (Schafft og Spjelkavik 2011:66), vises det til at det er grunn til å anta at den økonomiske stønaden er viktigere for en god del av deltakerne enn innholdet i de faktiske tilbudene de får. Selv om deltakerne blir mer fornøyde etter hvert, er det også en tendens til at de syns mange av tiltakene er lite meningsfylte og kjedelige, og at de ikke fører dem frem til jobb (ibid.: 66).

I presentasjonen av funnene under 5.1 *Lønningsposen* har det kommet frem både likheter og forskjeller mellom det offentliges mandat og informantenes egen-opplevde suksesskriterier ved kvalifiseringsprogrammets forhøyede stønad kvalifiseringsstønaden. Stortingsmeldingen har lagt vekt på at stønaden skal medføre en økt grad av forutsigbarhet, med blant annet mulighet for å planlegge sin økonomi over tid. Utsagn fra informantene viser her en kongruens, da informantene uttrykte at stønaden ga en forutsigbarhet og en større grad av autonomi. Derimot var det ikke kongruens med stortingsmeldingens intensjon om at kvalifiseringsstønaden skal gjøre det attraktivt å delta, da ingen av informantene la vekt på dette. Det offentliges bekymring for om den forhøyede stønaden ville føre til innelåsingseffekt, var heller ikke i kongruens med informantenes uttalelser.

Under neste punkt vil betydningen av å ha noe å gå til, samt betydningen av innholdet i programmene, bli presentert og diskutert.

5.2 *Stå opp om morran*

Bjarne Håkon Hanssens kjente ord om at også sosialklienter skal stå opp om morran, er tuftet på at det å holde en døgnrytme, og å fylle dagen med aktivitet, har en verdi i seg selv. Når man mottar penger, skal det være krav til aktivitet, ifølge arbeidslinja i norsk politikk. Arbeidslinja ble introdusert som strategi i Norge i forbindelse med Attføringsmeldingen (St.meld nr. 39, 1991–1992). Det er ikke nytt å stille krav om arbeid eller aktivitet før trygdeytelser gis, men kvalifiseringsprogrammet har et uttalt og innskjerpet fokus i så måte.

5.2.1 Makt og kontroll

I Stortingsmelding nr. 9 (2006–2007) kap. 13.6.9 er det klare føringer om at kvalifiseringsprogrammet skal være et fulltidsprogram, og at deltakerne skal forplikte seg. Dersom deltakerne har fravær som ikke skyldes sykdom eller andre tvingende velferdsgrunner, og som det ikke er gitt tillatelse til, reduseres stønaden. Det er grunn til å anta at trusselen om redusert utbetaling bidrar til økt fremmøte, da deltakerne ellers vil få sin utbetaling redusert. Dette er i tråd med arbeidslinja og kan forstås som en form for kontroll og makt. Fremmøte skal registreres, fravær må legitimeres, og er fraværsgrunnen ikke godkjent, straffes deltakerne ved å bli trukket i utbetalingen. Et slikt element av makt og kontroll kan hemme følelsen av brukermedvirkning og autonomi. Å bli utsatt for tvang kan fremme en følelse av avmakt. Deltakerne blir registrert og fulgt opp, og de må forklare seg dersom de ikke gjør som det er forventet av dem. De er i en kontekst hvor de valgene de, tar betyr noe. Møter de ikke som avtalt, vil andre merke det, og kanskje må arbeidsdagen forandres for de andre, dersom deltakerne som ikke møter, er i en gruppe. Deltakerne uttrykker med dette en forpliktelse til flere, ikke bare til programmet. På den annen side kan kontrollelementet i kvalifiseringsprogrammet føre til at deltakerne får en opplevelse av å gjøre noe som er av betydning, som jeg i denne oppgaven har kalt positiv makt, ved å være i en posisjon hvor en selv har muligheten til å handle. En av informantene sa det slik:

[De burde] sørge for at dem som deltok fikk lønn i forhold til de dager de stilte. Si at du har 500 kroner dagen for å være der. Da mister du 500 kroner dagen hvis du ikke er der. Og hvis du har et fravær som er større enn en viss prosent, så bør du få et brev om at plassen er i fare. For det er alltid nok av folk som har bruk for den plassen, og som kan ha en mulighet. Så fremt man ikke har gyldig fravær, som sykemelding.

Det informanten sier i utsagnet, over kan forstås som et ønske om et større innslag av makt og kontroll i kvalifiseringsopplegget. Han ønsker at det skal være samsvar mellom oppmøte og

utbetaling, og at deltakere med stort ubegrunnet fravær skal miste plassen sin. Dette kan også ses på som at informantene hadde en høy grad av autonomi og stolthet over det arbeidet han utførte mens han var i kvalifiseringsprogrammet. Jo strengere reglene er, desto mer kreves for å følge dem. Dersom informanten har vært plikttoppfyllende, og det er nærliggende å anta at dette ikke tidligere har vært noe han har mestret, ville det betydd enda mer for ham om reglene var strenge og tydelige. Det ville sagt noe om hvor stor bragd han egentlig hadde utført.

Stortingsmeldingen (kap 13.1) legger også vekt på at kvalifiseringsprogrammet skal være arbeidsrettet, i form av arbeidsmarkedstiltak, opplæring, arbeidstrening, motivasjons- og mestringstrening. Dette for å bidra til å integrere personen i arbeidslivet gjennom tiltak og aktiviteter (kap 13.3). Alle informantene fortalte at det å ha et fast program å gå til utgjorde en forskjell for dem, på ulike måter. Informantene fortalte at da de var langstids sosialklienter, var døgnrytmen forskjøvet, og mange opplevde å mangle innhold i tilværelsen, men at dette ble forandret på da de kom med i kvalifiseringsprogrammet. En informant fortalte at før han kom med i kvalifiseringsprogrammet, hadde han ikke noen strukturert hverdag. Han mente at kvalifiseringsprogrammet hjalp ham med å strukturere hverdagen, og at døgnrytmen kom automatisk, noe som førte til at han så at han ”faktisk kunne få til *noe*, i hvert fall”. Alle informantene hadde utsagn som uttrykte at det å stå opp om morran og ha noe å gå til var en verdi i seg selv, og funnene her kan tyde på at det er kongruens med intensjonen fra det offentlige om kvalifiseringsprogrammet skal få sosialklienter til å stå opp om morran og fylle dagene med arbeidsrettede aktiviteter.

5.2.2 En identitetsbyggende kontekst

En annen side av det å stå opp om morran, er å ha noe å gå til. Alle informantene fremhevet at å være i gruppe var av stor verdi. En av informantene fortalte at å ha et sted å gå til hver dag gir ham noe annet å tenke på. Å ha noe å gå til innebærer i tillegg for mange i et kvalifiseringsopplegg å være i gruppe. Mange tiltaksarrangører har organisert opplegget og oppfølgingen av kvalifiseringsdeltakerne i grupper, det gjelder også for informantene jeg snakket med. I analysen av stortingsmeldingen kom det ikke frem funn som sa noe om at de arbeidsrettede tiltakene kan organiseres i grupper med flere deltakere, eller at tiltakene var tenkt å ha en verdi i seg selv utover å integrere personen i arbeidslivet. Alle mennesker har behov for tilhørighet og tilknytning til en meningsfull sosial sammenheng. Følgelig må vi også ha fokus på brukernes sosiale nettverk og de ressurser som dette er i stand til å mobilisere.

Mennesker er sosiale vesener, og meningsfulle fellesskap med andre mennesker har den aller største betydning for folks helse og livskvalitet (Helgesen 2011). En av informantene fortalte at han var usikker på seg selv og om han kom til å fungere i arbeidsmarkedet igjen. Han mente at kvalifiseringsopplegget var som en jobb, hvor han kunne prøve seg ut på en trygg måte. Han sa det på denne måten:

Det er en gruppe, hvor man blir kjent med hverandre. Sånne ting. Da kan man jo trekke lærdom av hverandre, og sånt ... det er jo praktisk. Det er mye god læring i et sosialt miljø.

Å bli kjent og være til nytte for hverandre er praktisk, og det gir mening. Informantene fremholdt også at det er mye god læring i et sosialt fellesskap. En informant sa det samme da han la vekt på at fellesskapet han opplevde i kvalifiseringsopplegget, var en slags ”forgreie” før han skulle ut i jobb og møte andre mennesker. En fortalte at deltakerne på hans kvalifiseringsopplegg hjalp hverandre med ulike oppgaver, som å skaffe seg bolig, å reparere bil og å lese papirer for dem som strevde med slikt. At deltakerne kunne trekke lærdom av hverandre, ble også fremholdt som verdifullt. Det kan forstås som at informantene opplever å få en mer meningsfull tilværelse ved å omgås andre. Bunkholdt (1991) fremhever at en rekke viktige behov kan dekkes bare dersom man har mulighet for å være i samspill med andre mennesker. Dannelse av selvbylde og identitet og bekreftelser på meninger og holdninger er en del av disse viktige behovene (ibid.). Andre undersøkelser har kommet frem til det samme. I Reichborn-Kjenneruds (2009) studie oppga de fleste av informantene at tiltakene har gitt dem en mer meningsfull tilværelse og bedre evne til å omgås andre. Det har gitt dem tro på egne evner og muligheter, gitt dem nyttig arbeidserfaring og muligheter for jobb. De har fått en bedre livsstil og økt kunnskap og kompetanse (Ibid.). Elgaasen (2011) kommer frem til i sin masteroppgave at selv om gruppetiltaket i kvalifiseringsprogrammet brukes blant annet for å tette ”hull” i programmene, for å sikre at deltakerne har fullt program, er det likevel mye som peker i retning av at dette fellesskapet med andre fremmer både bevisstgjøring, deltakelse og handling hos den enkelte.

I presentasjonen av funnene under 5.2 *Stå opp om morran* har det kommet frem både likheter og forskjeller mellom det offentliges mandat og informantenes egenopplevde suksesskriterier. Stortingsmeldingen legger blant annet vekt på at deltakerne skal forplikte seg, og at fravær skal resultere i redusert ytelse. Utsagn fra informantene viser her en kongruens, da informantene uttrykte at stønaden automatisk bør reduseres dersom deltakeren ikke har gyldig

fravær. I tillegg uttrykte informantene at programmet var positivt med tanke på døgnrytme, innhold og at det ga dem en mening i tilværelsen. Derimot var det ikke kongruens da informantene uttalte seg om betydningen av å delta i et program som er organisert i gruppeform. De la vekt på sosial trening og at det ble som en øvelse på å komme ut i arbeid. Andre studier har også nevnt dette, og legger vekt på at fellesskapet er positivt for den enkelte deltaker. I stortingsmeldingen ble det ikke funnet utsagn som ga rom for å organisere programmet i grupper.

Under neste punkt vil betydningen av den individuelle oppfølgingen i kvalifiseringsprogrammet bli presentert og diskutert.

5.3 Under fire øyne

I kvalifiseringsprogrammet er det lagt vekt på individuell oppfølging som en del av metodikken. Deltakerne i kvalifiseringsprogrammet får tettere oppfølging enn det som er vanlig for deltakere i andre typer arbeidsmarkedstiltak. Dette skiller seg også fra tidligere tiltak som har blitt satt i verk for den samme gruppen.

5.3.1 Å ha trua

I stortingsmeldingen (kap 13.6.2) legges det vekt på at deltakerne i kvalifiseringsprogrammet skal få en ”tett og forpliktende oppfølging over noe tid for at den aktuelle personen skal ha mulighet for å komme i arbeid”. Det står videre i stortingsmeldingen at den individuelle oppfølgingen er ment som en motivasjon og støtte under prosessen med å komme over i det ordinære arbeidslivet. Stortingsmeldingen tar i tillegg for seg en opplæringsfunksjon, eller kanskje snarere en oppdragerfunksjon, ved veilederrollen, når veilederen skal være så tett på brukeren som det er tenkt i kvalifiseringsprogrammet. Det står i meldingen at ved tett oppfølging skal en også prøve å:

... bygge opp under positive holdninger til arbeidet. I tillegg til en grunnleggende opplæring kommer da også et ”skjult pensum” for deltakerne som eksempelvis å møte presis på jobb og ta imot arbeidsinstrukser (St.meld. nr. 9 (2006–2007) kap. 13.6.5).

Veilederen er i en hjelperrolle, og ved at deltakerne blir fulgt opp tett, er det tenkt at de skal få justert innholdet i opplegget ved behov. Når veileder og deltaker er sammen nærmest daglig,

vil prosessen mest sannsynlig gå fortere, være mer målrettet og ha nytte av hyppige justeringer underveis. Oppdragereffekten som er tenkt i den tette oppfølgingen, bygger antagelig på tanken om deltakernes fortid som langtids sosialklienter, og at de dermed er ukjent med eller utrent i arbeidslivets regler og normer. Stortingsmeldingen viser til at tidligere forskning understreker at oppfølging i og under etablering av et arbeidsforhold kan bidra til å stabilisere og befeste tilknytningen til arbeidslivet (St. meld. nr 9 (2006-2007), kap.13.6.5).

Informantene bekreftet i sine uttalelser at de hadde fått tettere individuell oppfølging i kvalifiseringsprogrammet enn de hadde fått tidligere, og dette ble utelukkende oppfattet positivt av informantene. Oppdragereffekten ble ikke nevnt, det ble heller lagt vekt på at veilederne var tilgjengelige, og at de kunne få hjelp til det de trengte hjelp til. En av informantene fortalte at han opplevde at det aldri var et problem å få tak i veilederen sin. Dette ga ham en følelse av trygghet, fortalte han. Han kunne spørre om ting når han hadde mot til å spørre, og slapp å måtte vente. Alle informantene opplevde veilederne som tilgjengelige, hyggelige og motiverende i prosesen de var i. En av informantene sa det på denne måten:

Veilederen har vært ålreit, forståelsesfull og hjelpta meg med det jeg faktisk har sagt jeg har trengt hjelp til. Det kunne være alt mulig, som tynga en fra før, liksom. Så hjalp veileder med å ringe kreditorer og... få orden på alt.

Opplevelsen av å få hjelp til det han trengte hjelp til, og at ting faktisk ble gjort var en motivasjon for informantene. Han opplevde at veilederen var tett på, de hadde mye tid sammen og fikk gjennomført ting de snakket om. Å ha følelsen av at veilederne har trua på en, var avgjørende for motivasjonen til informantene. Alle informantene fremhevet dette. En av informantene la stor vekt på motivasjonen han fikk gjennom samarbeidet med veilederne, han sa det slik:

Det har vært bra at vi har jobba så tett sammen. Oppfølgingen i det hele tatt, har vært bra. Veilederne mener det, de *ønsker* faktisk å hjelpe deg. Og det kan jeg faktisk dra noe nytte av.

Informanten understreker her at det har vært bra å ha tett oppfølging – og han har sett at det har vært til hans fordel. Han uttrykker også at han har opplevd at veilederne ”mener det”. Det kan forstås som at informantene opplevde at veilederne ville ham vel og hadde trua på ham. Han fortsetter med at han opplevde at de faktisk ønsket å hjelpe han. Han opplever at veilederne har trua på ham. Samspillet dem imellom blir lett en positiv spiral, hvor veiledernes

motivering fører til at informanten blir påvirket. Det overordnede målet med den tette individuelle oppfølgingen må være at deltakerne oppnår mest mulig makt over eget liv. Et slikt mål kan best nås ved at folk får hjelp til å mobilisere egne krefter og ressurser. I praksis betyr dette at også brukerne som befinner seg i avmakt og hjelpeløshet, helst bør være aktive deltakere i sin problemløsning. Det innebærer at deltakerne må lyttes til – må få fortelle sin egen historie, beskrive tanker, ønsker og interesser. Bare ved å ta utgangspunkt i deltakernes egne fortellinger er det mulig å finne fram til det som kan skape indre motivasjon for endring (Helgesen 2011). I en slik prosess er den gode dialogen det ideelle utgangspunktet. Likeverdighet og gjensidig samarbeid skaper tillit og frigjør ressurser hos brukerne. Dermed blir de lettere i stand til å yte motmakt mot sine begrensede livsbetingelser. Makt innebærer muligheten til å gjennomføre det en vil selv om en møter motstand. En profesjonell hjelper har makt, uten at det i seg selv er et problem. Det avgjørende er hvordan makten kommuniseres. Kommunikasjon og makt henger derfor nært sammen. Veileder har systemet, språket og midlene (penger) til å utøve makt. Når informantene opplever å være på lag, på tross av dette, kan dette ses i sammenheng med Foucaults begrep, som i denne oppgaven omtales som produktiv makt. Makten bør utnyttes til å gi brukeren større makt over eget liv. Det forutsetter at de selv får være deltakere i sin egen problemløsning.

Alle informantene sa noe om betydningen den individuelle oppfølgingen har hatt for at de har kommet seg ut i arbeid eller skole. Dette er i kongruens med stortingsmeldingens intensjon om å sikre progresjon i gjennomføringen av kvalifiseringsprogrammet, samt å sikre deltakerne mulighet for å komme i jobb. En av informantene fortalte at når han var sammen med veilederen sin så opplevde han å få motivasjon til å fortsette prosessen med å komme i arbeid. Han fortalte at: ”Når vi var sammen, så måtte jeg gjøre det, ikke sant. Om jeg følte at jeg ville eller ikke. Og da blei det sånn at jeg faktisk fikk motivasjon til å fortsette løpet.”

Fraværet av pekefinger hos veilederne i kvalifiseringsprogrammet var en viktig motivasjon for flere av informantene. Mange har tidligere hatt flere ulike saksbehandlere og opplevd at noen har kommet med pekefingeren og fortalt dem hva de skal gjøre. Det blir fremhevet at når veilederne i kvalifiseringsprogrammet ikke kom med pekefingeren, opplevdes det som mer motiverende. Elgaaen (2011:59) viser også i sin undersøkelse til at informantene beskrev et mildt press fra veileder som positivt og nødvendig for at de skulle få til en endring i livet sitt. Dette støtter også opp under stortingsmeldingens intensjon om at tett, forpliktende veiledning ville føre til at deltakerne ble motivert for å komme over til det ordinære arbeidslivet.

I presentasjonen av funnene under 5.3 *Under fire øyne*, har det kommet frem kongruens mellom det offentliges mandat og informantenes egenopplevde suksesskriterier.

Stortingsmeldingen legger blant annet vekt på at deltakerne skal få tett og forpliktende oppfølging over noe tid for å nå sine mål om å komme i arbeid. Utsagnene informantene kom med her, viser en kongruens. De fremholdt tett og god kontakt med veilederen som av vesentlig betydning for at de har lyktes i kvalifiseringsprogrammet. Motivasjon og støtte fra veilederne er suksesskriterier som både stortingsmeldingen og informantene la vekt på.

5.4 Oppsummering

Det er i denne oppgaven kommet frem både likheter og forskjeller mellom det offentliges mandat og deltakernes egne opplevde suksesskriterier ved kvalifiseringsprogrammet. Det første motstridende funnet omhandler selve kvalifiseringsstønaden. Det kom fram i stortingsmeldingen at kvalifiseringsstønaden var ment å skape en forutsigbarhet og en mulighet for deltakerne til å planlegge sin økonomi, noe informantene fremhevet som en av suksesskriteriene ved kvalifiseringsprogrammet. I stortingsmeldingen blir det videre fremholdt at frykten for å miste den forhøyde utbetalingen skal virke som ris bak speilet (St.meld nr. 9 (2006–2007), kap. 13), ettersom den reduseres ved fravær. Uttalelser fra informantene, derimot, viste at de snarere oppfattet ytelsen som en rettferdig og motiverende belønning, som de mente oftere burde blitt holdt tilbake dersom deltakere ikke kunne vise til gyldig fravær. Stortingsmeldingen har også en intensjon om at den forhøyede stønaden skal gjøre det attraktivt å delta, samtidig som det blir uttrykt bekymring for at det kan gi en innelåsningseffekt. Dette var ikke i kongruens med informantenes uttalelser. Bjarne Håkon Hanssen ønsket i sin tid å fulltidsaktivisere langtids sosialklienter. Informantene fremholder også verdien av å være i aktivitet som et av suksesskriteriene ved kvalifiseringsprogrammet. Derimot var det ikke kongruens da informantene uttalte seg om betydningen av å delta i et program som er organisert i gruppeform, og legger vekt på at fellesskapet er positivt for den enkelte deltaker. I stortingsmeldingen ble det ikke funnet utsagn som ga rom for å organisere programmet i grupper. Hva angikk til betydningen av den individuelle oppfølgingen var det kongruens mellom informantenes utsagn og stortingsmeldingens intensjon. Den individuelle oppfølgingen deltakerne får, skal være tett, forpliktende og fungere som en motivasjon og

støtte for å gi deltakerne mulighet til å komme i ordinært arbeid. Informantene vektla motivasjonen, tilgjengeligheten og støtten de fikk av å bli fulgt så tett, som viktig.

6. Avslutning

Hovedhensikten med denne oppgaven har vært å utforske deltakerne i kvalifiseringsprogrammets historier om hva som har vært nyttig for dem i programmet, og se dette opp mot det offentlige intensjoner og planer med programmet. De fire informantene i undersøkelsen har bidratt med sine erfaringer, tanker og forståelse i dette arbeidet. I drøftingen har jeg sett på likheter og forskjeller mellom stortingsmeldingen og funn i analysen av informantenes uttalelser. Det vil nå gjøres rede for undersøkelsens hovedfunn og veien videre, før den avsluttende kommentaren.

6.1 Hovedfunn og veien videre

Da jeg startet på dette arbeidet, hadde jeg en hypotese om at den tette individuelle oppfølgingen var suksessfaktoren i kvalifiseringsprogrammet. Dette kan ses i sammenheng med min bakgrunn som veileder og familieterapeut, samt at det i særlig grad var nettopp den tette individuelle oppfølgingen som skilte kvalifiseringsprogrammet fra tidligere lignende program. Arbeidet med masteroppgaven startet med en problemstilling som ønsket å belyse hvor viktig den tette individuelle oppfølgingen hadde vært. Gjennom intervjuene kom det tydelig frem at informantene la stor vekt på nettopp dette, men de la vel så stor vekt på betydningen av å ha noe å gå til, samt den forhøyede økonomiske ytelsen de fikk. Dette førte til at min egen kontekst og forståelseramme ble utvidet. Fra å være opptatt av den individuelle oppfølgingen ble nysgjerrigheten rettet mot å se på hvilke suksessfaktorer deltakerne la vekt på ved programmet, og vurdere disse opp imot det offentlige intensjon med programmet.

Antallet informanter i undersøkelsen er beskjedent, og de kan sies å utgjøre en for homogen gruppe. Dette kan svekke funnenes overførbarhet. Slik jeg tolker funnene i undersøkelsen, skiller ikke opplevelsene til informantene seg i noen særlig grad fra stortingsmeldingen når det gjelder betydningen av å få økt ytelse og tett individuell oppfølging. Informantene fortalte at den økte ytelsen bidro til at de kunne betale regningene sine selv, samt ga dem et litt større økonomisk handlingsrom enn de hadde hatt da de fikk sosialhjelp. Stortingsmeldingen legger vekt på at ytelsen skal fremme forutsigbarhet, samt fremholder den økte ytelsen som motivasjon for deltakelse i kvalifiseringsprogrammet. Ingen av informantene nevnte ytelsen som motivasjon for å begynne i programmet. Videre fremholdt alle informantene at det å måtte ”stå opp om morran” og ha noe å gå til, var betydningsfullt. I dette opplever de kvalifiseringsprogrammet som en jobb, både fordi de får betalt for oppmøtet, men også i stor

grad fordi de er sammen med andre. Å føle seg som en gjeng arbeidskollegaer er et av forholdene informantene snakket varmt om. Stortingsmeldingen nevner ikke betydningen av å være i gruppe. Både stortingsmeldingen og informantene la vekt på betydningen av den individuelle oppfølgingen. Det var kongruens mellom det offentliges intensjoner ved bruk av tett individuell oppfølging og informantenes beskrivelser av dette som suksesskriteriume.

Siden jeg startet med denne oppgaven har kvalifiseringsprogrammet gått fra å være et prosjekt til å bli et fast program. Nå er det kommunene som har ansvaret. Fra og med 2011 ble det øremerkede statlige tilskuddet til ordningen avviklet og lagt inn som en del av den ordinære rammefinansieringen av kommunenes virksomhet. Dette har ført til at en del kommuner har valgt å legge mindre vekt på å ha egne veiledere som jobber med kvalifiseringprogrammet i NAV. Isteden får deltakere som er i kvalifiseringsprogrammet den veilederen de skal ha etter den ordinære fordelingen i NAV (etter fødselsdato), og vekten på den individuelle oppfølgingen blir følgelig tonet ned. Føringerne videre er at kvalifiseringsprogrammet nå skal være for en annen gruppe enn det var ment for da jeg intervjuet deltakere i kvalifiseringsprogrammet. Schafft og Spjelkavik (2011:44) viser til at veiledere i kvalifiseringsprogrammet ved relativt mange NAV-kontorer mener de ikke greier å gi tilfredsstillende bistand til alle deltakerne. En forklaring, hevder de, kan være at hver NAV -veileder nå har ansvaret for flere deltakere enn i begynnelsen. Et sentralt spørsmål, som også er omhandlet i sluttrapporten til AFI, er om programmet bidrar til at flere kommer i arbeid og aktivitet (Schafft og Spjelkavik 2011:73). Vi vet ikke i hvilken grad resultater som oppnås gjennom kvalifiseringsprogrammet skyldes selve deltakelsen eller om det samme kunne vært oppnådd dersom deltakerne ikke hadde deltatt i programmet. Denne typen spørsmål vil effektstudien, som gjennomføres 2012–2013, kunne gi svar på.

Under arbeidet med denne oppgaven har det vært mange temaer som har dukket opp, temaer det kunne vært interessant å forske videre på. Kunnskapen om hva informantene legger vekt på som suksessfaktorer, kan være av nytte for andre i lignende situasjoner. Det hadde også vært interessant å se på noe stortingsmeldingen ikke har lagt vekt på, nemlig om kvalifiseringsprogrammet har bidratt til å skape endring i forhold til deltakernes familie og nære relasjoner. Kvalifiseringsprogrammet er individrettet, det har ikke med perspektiver som omhandler deltakernes familie og relasjonelle kontekst. Som familieterapeut syns jeg det hadde vært spennende å se hvilken påvirkning kvalifiseringprogrammet har i relasjonene rundt deltakeren. Nettverks- og familieperspektivet blir inkludert i stadig flere offentlige tiltak. For

eksempel er det i dag lovpålagt å gi oppfølging til barn av psykisk syke foreldre når disse er innlagt i institusjon. En annen endring i relasjonene rundt deltakerne det hadde vært interessant å forske på, er om noe endres også i de nære relasjonene rundt deltakerne når denne skifter rolle fra deltaker til arbeidstaker via programmet med hensyn til den sosiale arven. Det er forsket på at unge som har foreldre som er uføretrygdet, har tre ganger så stor risiko for selv å bli ung ufør (Sæther 2009:27). Gir deltakelse i kvalifiseringsprogrammet en endring i den sosiale arven? Kommer andre i familien ut av rollen som langtids sosialklient om én i familien gjør det?

6.2 Avsluttende kommentar

Jeg startet på masterutdanningen og denne oppgaven i 2009. Da hadde kvalifiseringsprogrammet holdt på i 2 år, og fokuset var den gang mer på det sosialfaglige, med vekt på aktivitet, livskvalitet og brukernes behov for struktur i hverdagen (Schafft og Spjelkavik, 2011). Det har blitt en dreining de siste årene mot arbeid og aktivitet. Fremdeles har de fleste veiledere som jobber med kvalifiseringsprogrammet, enten på NAV eller hos tiltaksarrangører, sosialfaglig bakgrunn.

Hovedtanken med kvalifiseringsprogrammet er at deltakelse skal redusere sosialhjelpsavhengighet ved at deltakeren kvalifiseres for arbeid. Fra sentralt hold er målformuleringene likevel ikke helt entydige. Fokuset på aktivitet og kvalifisering ble, som nevnt, nedtonet etter hvert. Det at måldefinisjonene har vært noe forskjellig fra sentralt hold kan ha forårsaket en del sprikende måldefinisjoner på lokalt hold. Når målet er arbeid *eller* aktivitet, kan man lett være enig i det, men dermed blir det også slik at noen legger mest vekt på arbeid, mens andre fremhever aktivitet – om ikke nødvendigvis som det viktigste, så i hvert fall som det mest realistiske målet. Fra å tenke at det er de svakeste brukerne som skal få en god livskvalitet, har det kommet føringer for et mer arbeids- og aktivitetsrettet fokus. En kan spørre om kvalifiseringsprogrammet vil tilbys dem det var ment for, eller om det i framtiden vil tilbys de som har mindre oppfølgingsbehov og bedre forutsetninger for å komme i jobb.

Litteraturliste

Andersen, T. (2005). *Reflekterende prosesser. Samtaler og samtaler om samtaler*. København: Danske psykologisk Forlag.

Anderson, H. (2003). *Samtale, sprog og terapi – et postmoderne perspektiv*. København: Hans Reitzels Forlag.

Bateson, G. (1972). *Steps to an Ecology of Minds*. New York: Ballantine.

Bateson, G. (1979). *Mind and Nature*. New Yourk: Dutton.

Bjartveit, S. og Kjærstad, T. (2001). *Kaos og kosmos. Byggesteiner for individer og organisasjoner*. Oslo: Kalle forlag

Bunkholdt, V. (1991). *Lærebok i psykologi*. Oslo: Tano.

Bryn, M. D. (2008). *Kvalifiseringsprogrammet – rett medisin mot sosialavhengighet?* Masteroppgave, Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo.

Dallos, R. og Vetere, A. (2005). *Researching Psychotherapy and Counselling*. Berkshire: Open University Press.

Datatilsynet (2011). *Meldeplikt eller konsesjon*. URL: http://www.datatilsynet.no/Global/04_veiledere/forskningsinfo_del_i_1_0.pdf (lest 21.10.2011)

Egeland, T.A. og Schjødt, B. (1993). *Familieteori – Modeller for vurdering av familien*. 3. opplag. Bergen: Universitetsforlaget.

Elgaaen, T. (2011). *Kvalifiseringsprogrammet. Økt deltakelse på nye arenaer i samfunnet?* Institutt for vernepleie og sosialt arbeid, Høgskolen i Bergen.

Everett, E. L. og Furuseth, I. (2008). *Masteroppgaven. Hvordan begynne – og fullføre*. Oslo: Universitetsforlaget.

Forskningsetiske komiteer (2010). *Forskningsetikk*. URL: <http://www.etikkom.no/no/Forskningsetikk/Etiske-retningslinjer/Medisin-og-helse/Kvalitativ-forskning/5-Forskerrollen/> (lest 20. 02.2011)

Hamer, B. (2003). *Salmer fra kjøkkenet*. Oslo: SF Norge A/S. (DVD).

Hansen, H. (2009). *Kvalifiseringsprogrammet – nye muligheter for fattige?* Masteroppgave i helsefremmende arbeid og helsepsykologi. Det Psykologiske fakultet, Universitetet i Bergen.

Helgesen, L.A. (2011). *Menneskets dimensjoner. Lærebok i psykologi*. Kristiansand: Høyskoleforlaget AS.

Hårtveit, H. og Jensen, P. (2004). *Familien – pluss én*. Oslo: Universitetsforlaget.

Jacobsen, D.I. (2000). *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. 2. utg. Kristiansand: Høgskole Forlaget.

Jensen, P. (1994). *Ansikt til ansikt. System- og familieperspektiv som grunnlag for klinisk sykepleie*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Jensen, P. og Ulleberg, I. (2011). *Mellom ordene. Kommunikasjon i profesjonell praksis*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Johannessen, A., Tufte, P.A. og Kristoffersen, L. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. 4. utg. Oslo: Abstrakt Forlag.

Johansson, H. og Hviden, B. Nordic activation reform in a European context i Håkon. I: J. og Bjørn, H. (red.) (2007). *Citizenship in the nordic welfare states*. New York: Routledge, s.

Jørgensen, M.W. og Phillips, L. (2006). *Diskursanalyse som teori og metode*. 7. utg. Fredriksberg C: Roskilde Universitetsforlag.

Kvale, S. og Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. 2. utg. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A.S.

Kirkeberg, M.I. og Epeland, J. (2008). *Inntektsforhold blant langtidsmottakere av økonomisk sosialhjelp – en deskriptiv analyse av kommunale forskjeller*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.

Langdridge, D. (2006). *Psykologisk forskningsmetode. En innføring i kvalitative og kvantitative tilnærminger*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Launsø, L. og Rieper, O. (2005). *Forskning om og med mennesker. Forskningstyper og forskningsmetoder i samfunnsforskning*. København: Nyt Nordisk Forlag.

Legard, S., Schafft, A. og Spjelkavik, Ø. (2009). *Evaluering av Kvalifiseringsprogrammet*. Underveisrapport. Notat 7/2009. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.

Lundby, G. (1998). *Historier og terapi. Om narrativer, konstruksjonisme og nyskriving av historier*. Oslo: Tano forlag

Lov om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven) av 01.01.2001. URL: <http://www.lovdatab.no/all/tl-20000414-031-001.html> (lest 29.10.2011).

Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen (lov om sosiale tjenester i NAV) av 12. desember 2009 nr 131. (lest 18.09.2011).

Lødemel, I. og Johanessen, A (red.) (2005). *Tiltaksforsøket: mot en inkluderende arbeidslinje?* Sluttrapport fra evalueringen av Forsøk med kommunal ansvar for aktive arbeidsretta tiltak for langtidsmottakere av sosialhjelp 2000 – 2004. Grupper for inkluderende velferd (GIV). HIO-rapport 2005, nr. 1.

Malmberg-Heimoen, I. (2008). Sosial tillit blant langtidsmottakere av sosialhjelp: betydningen av fattigdom og oppvekstvilkår. I: Harsløf og Seim (red). *Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*. Oslo: Universitetsforlaget.

Malterud, K. (2011). *Kvalitative metoder i medisinsk forskning. En innføring*. 3. utg. Oslo: Universitetsforlaget.

Mathisen, T. (1982). *Makt og motmakt*. Oslo: Pax Forlag A/S.

NAV.no nr 1: <http://www.nav.no/83388.cms> (lest 20.11.2011).

Naper, S. O. (2010). *Kvalifiseringsprogrammets deltakere: Hvor lang er avstanden til arbeidsmarkedet?* Arbeid og velferd nr 3. Oslo: NAV.

NOU 2004:2. *Helhet og plan i sosial og helsetjenestene. Samordning og samhandling i kommunale sosial- og helsetjenester*. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.

Reichborn – Kjennerud, K. (2009). *En ny mulighet – brukernes opplevelse av Kvalifiseringsprogrammet i NAV*. Notat 11/2009. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.

Repstad, P. (2007). *Mellom nærhet og distanse; kvalitative metoder i samfunnsfag*. Oslo: Universitetsforlaget.

Ryen, A. (2010). *Det kvalitative intervjuet. Fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Bergen: Fagbokforlaget.

Selboe, A., Bollingmo, L. og Ellingsen, K.E. (2005). *Selvbestemmelse for tjenestenytere*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Schafft, A., Skardhamer, T. m.fl. (2010). *Ny evaluering av Tiltakssatsingen for Sosialhjelpsmottakere*. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.

Schafft, A. og Spjelkavik, Ø. (2011). *Evaluering av Kvalifiseringsprogrammet. Sluttrapport*. AFI-rapport 4/2011. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.

Schjødt, B. og Egerland, T.AA. (1993). *Fra systemteori til familierapi*. Oslo: Tano AS.

Slettebø, T. m.fl (2011). *Avklaring, aktivitet og arbeid. En studie av brukerdeltakelse i NAVs kvalifiseringsprogram*. (Rapporter 2011/10). URL:

http://www.diakonhjemmet.no/stream_file.asp?iEntityId=5686 (lest 20.03.2011).

Statistisk sentralbyrå. URL: <http://www.ssb.no/vis/samfunnsspeilet/utg/201005/07/art-2010-12-06-01.html> (lest 12.09.2011).

Storm, M. (2009). *Brukermedvirkning i psykisk helsearbeid*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Stortingsmelding nr. 6 (2002–2003). *Tiltaksplan mot fattigdom*. Oslo: Arbeidsdepartementet.

Stortingsmelding nr. 9 (2006–2007). *Arbeid, velferd og inkludering*. Oslo: Arbeidsdepartementet.

Stortingsmelding nr. 39 (1991–1992). *Attføring og arbeid for yrkeshemmede*. Oslo: Arbeidsdepartementet.

Sundet, R. (2006) Reflekterende prosesser – noe mer enn refleksjon? I: H. Eliassen og J. Seikkula. *Reflekterende prosesser i praksis*. Oslo: Universitetsforlaget.

Sæther, J.-P., (2009) *Sosial arv – utdanning, yrke og materielle kår*. (Rapporter 2009/16). Oslo: Statistisk Sentralbyrå.

Thagaard, T. (2009). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget. 3. utg.

Ulleberg, I. (2007). *Kommunikasjon og veiledning*. Oslo: Universitetsforlaget.

Wadel, C (1990). *Den samfunnsvitenskapelige konstruksjon av virkeligheten*. Flekkefjord: Seek A/S.

Weber, M. (1971). *Makt og byråkrati*. Oslo: Gyldendal.

Øfsti, A.K.S. (2008). *Some call it love*. Oslo: Diakonhjemmet Høgskole.

Ølgaard, B. (2004). *Kommunikation og økomentale systemer – En introduktion til Gregory Batesons forfatterskab*. 3. utg. København: Akademisk Forlag

Nedringt av AMALGAM-OFRE Advokater forbereder rekordseksmål

Dagbladet

SPORT
Vennør og naboer

Arbeidsminister Bjarne Håkon Hanssen

Krever mer av arbeidsløse og korttids-trygdede

-Sosialklienter SKAL STÅ OPP OM MORRAN

Cameron Diaz I ny film

Verdens verste lille-søster

MER TIL DE FATTIGE: Arbeidsminister Bjarne Håkon Hanssen lover å være nåddes med bulk på trygd som ikke vil skrive under på arbeidskontrakten. SIDE 41 OG 42

www.dagbladet.no 22 20 00 00

Hvor mye ber det koste å bruke sine egne penger?

De Store Brøder har et praktisk alternativ i Storebrand Bank under ledelse av Dagfinn Rasmussen. - Programmet er et tilbud til kunder som ikke vil stå på kø for å få sine egne penger. Det betyr at du kan få dine egne penger når du vil, og du kan bruke dem på det du vil. Det betyr at du kan bruke dem på det du vil, og du kan bruke dem på det du vil. Det betyr at du kan bruke dem på det du vil, og du kan bruke dem på det du vil.

Informasjon til en godlynt Prenting

storebrand

Vedr. fremleggelsesvurdering for prosjektet "Hva oppleves som forskjellen som gjør en forskjell for deltakerne i Kvalifiseringsprogrammen?" -

26.10.2010

Hei.

Vi viser til innsendt fremleggelsesvurdering for ovennevnte prosjekt, mottatt 30.09.2010.

Leder av REK sør-øst C har vurdert prosjektet.

Etter henvendelsen fremstår ikke prosjektet som et medisinsk eller helsefaglig forskningsprosjekt, men som et nyttig prosjekt med tanke på å undersøke hvilke faktorer som kan hjelpe langtids sosialklienter tilbake i arbeid.

Prosjektet faller derfor utenfor komiteens mandat, jf. helseforskningslovens § 2.

Vedtak:

Prosjektet er ikke fremleggelsespliktig, jf. helseforskningslovens § 10, jf. helseforskningslovens §4 annet ledd.

Komiteens vedtak kan påklages til Den nasjonale forskningsetiske komité for medisin og helsefag, jf. Forvaltningslovens § 28 flg. Eventuell klage sendes til REK Sør-Øst. Klagefristen er tre uker fra mottak av denne epost.

Mvh

--

Tor Even Svanes
seniorrådgiver

Regional komité for medisinsk forskningsetikk, Sør-Øst C
Postboks 1130 Blindern, 0318 Oslo. Tlf: 22 84 46 67
Besøksadresse: Søsterhjemmet, Ullevål sykehus
<http://helseforskning.etikkom.no>

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tlf: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Hans Christian Michaelsen
Institutt for sosialt arbeid og familierapi
Diakonhjemmet Høgskole AS
Postboks 184 Vinderen
0319 OSLO

Vår dato: 03.12.2010

Vår ref: 25578 / 3 / KS

Deres dato:

Deres ref:

TILRÅDING AV BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 17.11.2010. Meldingen gjelder prosjektet:

25578	<i>Hva opplevs som forskjellen som gjør en forskjell for deltakerne i Kvalifiseringsprogrammet?</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Diakonhjemmet Høgskole AS, ved institusjonens øverste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Hans Christian Michaelsen</i>
Student	<i>Vibeke Lorentzen</i>

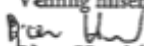
Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven/helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 29.04.2012, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Bjørn Henrichsen

Katrine Utaaker Segadal

Kontaktperson: Katrine Utaaker Segadal tlf: 55 58 35 42

Vedlegg: Prosjektvurdering

✓ Kopi: Vibeke Lorentzen, Jotagata 8, 3182 HORTEN

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tlf: +47-22 85 52 11. nsd@uia.no

TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tlf: +47-73 59 19 07. kjette.swave@svt.rtnu.no

TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tlf: +47-77 64 43 36. nsdnaa@svf.uib.no

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 25578

Det tas høyde for at det kan bli registrert sensitive opplysninger om helseforhold i prosjektet, jf. personopplysningsloven § 2 nr. 8 c).

Personvernombudet finner at behandlingen av personopplysninger i prosjektet kan hjemles i personopplysningsloven §§ 8 (samtykke) og 9 a).

Personvernombudet forutsetter at følgende tilføyes i informasjonsskrivet til de som forespørres om deltakelse:

- Navn og kontaktopplysninger til veileder ved Diakonhjemmet Høgskole.
- Dato for prosjektslutt.
- At lydopptakene slettes og alle opplysninger anonymiseres ved prosjektslutt.

Revidert informasjonsskriv bes ettersendt til orientering.

Prosjektslutt er angitt til 29.04.2012. Senest ved prosjektslutt vil datamaterialet være anonymisert, det vil si at verken direkte eller indirekte personidentifiserende opplysninger lenger foreligger i materialet. Lydopptakene slettes. Indirekte personidentifiserende opplysninger i det øvrige materialet slettes eller grovkategoriseres på en slik måte at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes.

Vedlegg 4 – Informasjonskriv til koordinator

Til koordinator

Horten 31. mars 2011

Informasjon om mastergradsstudie

Jeg heter Vibeke Lorentzen og er for tiden student ved Diakonhjemmet Høgskole i Oslo. I perioden 2010 til 2012 tar jeg utdanning innen Mastergrad i familieterapi og systemisk praksis. En viktig del av utdanningen er å gjennomføre et forskningsprosjekt. Jeg har valgt temaet/ problemstillingen:

”Hva oppleves som forskjellen som gjør en forskjell for deltakerne i Kvalifiseringsprogrammet?”

Min ansvarlige veileder er Gudrun Brottveit, som er førsteamanuensis i barnevern ved Høgskolen i Telemark. Jeg vil lete etter hva deltakere i Kvalifiseringsprogrammet (KVP) har opplevd som viktig i den individuelle oppfølgingen de har fått, slik at de i dag står nærmere et ordinært arbeidsforhold enn de gjorde før de kom med i KVP. Deltakere som er i ordinært arbeid, i hospitering eller utdanning er eksempler på informanter jeg søker. Til sammen ønsker jeg å intervju fire deltakere.

Det vil være av stor betydning for meg å få hjelp fra koordinator for deltakere i KVP til å finne frem til aktuelle informanter. Det jeg har behov for hjelp til er at koordinator kontakter deltakerne som har vært i / fremdeles er i et KVP tiltak, og som er nærmere arbeidslivet i dag enn de var før de kom med i KVP (se min definisjon av dette over). Koordinator må høre om det er greit at jeg tar kontakt med de aktuelle deltakerne, deretter sende den enkelte informant en nærmere forespørsel og informasjon per brev. Når jeg så mottar positiv respons på dette, vil jeg ta kontakt med informantene per telefon, svare på eventuelle spørsmål, og gjøre avtale om intervju.

Om intervjuet

Jeg vil benytte *det kvalitative forskningsintervjuet* i min undersøkelse. Jeg vil be informantene fortelle fritt, med sine egne ord, om sin opplevelse av hva som har sett ut til å bidra til en endring i deres livssituasjon via oppfølgingen de har fått gjennom KVP. Jeg vil benytte *det narrative perspektivet* for å få frem deltakernes egne historier. Jeg vil benytte *lydbånd* og *notater* under intervjuet. Dette krever at jeg forholder meg til de foreskrevne regler for oppbevaring og senere sletting av skriftlige og innspilte opplysninger. Informantene vil bli anonymisert. Forskningsprosjektet er søket og godkjent av Regional Etisk Komité, Helse Region Øst, og Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD).

Dersom du har noen spørsmål eller ønsker å drøfte min forespørsel, ring meg gjerne på telefon 988 944 98 eller e-post vibeke.lorentzen@jobbintro.no

Vennlig hilsen

Vibeke Lorentzen

Vedlegg 5 – Forespørsel til informanter og samtykkeerklæring

Til informanter

Horten 31. mars 2011

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjekt

Jeg skal gjennomføre et forskningsprosjekt med temaet/ problemstillingen:

”Hva oppleves som forskjellen som gjør en forskjell for deltakerne i Kvalifiseringsprogrammet?”

Jeg er opptatt av å studere hva deltakere i Kvalifiseringsprogrammet (KVP) har fått ut av programmet og hva de mener har bidratt til at de opplever seg mer i stand til å nærme seg det ordinære arbeidslivet. Til sammen vil jeg intervju fire deltakere som er eller har vært i KVP og som i dag er nærmere et ordinært arbeidsforhold, enn de var før de kom med i KVP.

Hvordan fant jeg frem til deg?

Jeg har først vært i kontakt med koordinator i NAV lokalt, hvor du fikk oppfølging i KVP fra. Koordinatoren mener du er nærmere et ordinært arbeidsforhold i dag enn før du startet i KVP og har klarert med deg at jeg sender denne forespørselen. Jeg ønsker derfor å intervju deg for å høre hva du synes har vært med på å gjøre en forskjell i den oppfølgingen du har fått, slik at du i dag er nærmere et ordinært arbeidsforhold enn før du startet i KVP.

Under arbeidet med undersøkelsen vil jeg følge alle regler for konfidensialitet og godkjenning som følger av retningslinjene Norsk Samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) og Regionale etiske komiteer for medisinske og helsefaglig forskningsetikk. Min ansvarlige veileder er Gudrun Brottveit, som er førsteamanuensis i barnevern ved Høgskolen i Telemark.

Om intervjuet

Intervjuet vil vare i 1 til 1 1/2 time. Jeg vil be deg fortelle fritt, med dine egne ord, om din opplevelse av hva som har vært viktig eller hva som har vært med på å hjelpe deg videre i din prosess mot et ordinært arbeidsforhold.

Jeg vil forsøke å få frem historier om din opplevelse av hva som har gjort en forskjell ved å stille noen ”åpne spørsmål”. Det blir altså ikke en ”avkryssing – undersøkelse” med mange spørsmål, men vil mer ta form som en samtale. Jeg ønsker å ta opp samtalen på diktafon i tillegg til at jeg kommer til å ta noen notater underveis. Lydopptakene vil bli skrevet ut (transkribert) og deretter makulert. I den transkriberte teksten vil alle informantene bli anonymisert slik at det ikke vil være mulig å gjenkjenne historiene som fortelles. Jeg vil også be om ditt samtykke til uttalelser fra intervjuet eventuelt kan bli referert eller sitert i min masteroppgave. Det vil i tilfelle skje i anonymisert form.

I tillegg til meg selv er det kun min veileder som vil ha tilgang til å lese transkripsjonene. Jeg vil derfor også at du gir samtykke til at min hovedveileder får tilgang til å lese transkripsjonene av intervjuet.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien. Du kan når som helst og uten å oppgi noen grunn trekke ditt samtykke til å delta i studien. Dette vil ikke få konsekvenser for din videre kontakt med NAV eller attføringsbedriften du har fått/ får oppfølging fra. Jeg har taushetsplikt om de opplysningene som fremkommer i intervjuet. Dersom du ønsker å delta, undertegner du den vedlagte samtykkeerklæring og sender den til meg i den vedlagte, frankerte konvolutt. Når jeg mottar denne fra deg, vil jeg ringe deg for å gjøre avtale om tidspunkt for intervjuet.

Dersom du har noen spørsmål ring meg gjerne på telefon 988 944 98 eller e-post vibeke.lorentzen@jobbintro.no

Vennlig hilsen

Vibeke Lorentzen

Vedlegg: Svarslipp - samtykke

Svarslipp - samtykkeerklæring

Jeg har lest informasjonsskrivet, og sier meg villig til å delta i intervjuundersøkelse i forbindelse med masterprosjektet ”Hva oppleves som forskjellen som gjør en forskjell for deltakerne i Kvalifiseringsprogrammet?”

Jeg er klar over min rett til underveis - uten begrunnelse – å kunne trekke meg fra deltakelse i intervjuundersøkelsen.

Dato:

Sign:

Telefon:

Intervjuguide

1. Briefing

- Takke for at du ville stille til intervju.
- Fortelle om formålet med intervjuet. Er det greit at jeg bruker lydbandopptaker? Si noe om hva lydbandopptakeren skal brukes til.
- Informasjon om taushetsplikt, muntlig samtykkeerklæring og mulighetene til å kunne trekke seg fra undersøkelsen.
- Er det noe du lurer på?
- Alder.
- Sivilstatus.
- Bakgrunn.

2. Fortell om da du kom med i KVP

- Kort om livssituasjonen.
- Hvordan var hverdagen din før du ble med i KVP?
- Hvilke forventninger hadde du til å bli med i KVP?

3. Kan du fortelle om opplegget ditt i KVP?

- Kan du fortelle om en helt vanlig dag? (*Fra du står opp, hvor du møttte opp, hva innholdet var, hvordan/hvem planla uka*).
- Hva bestod den individuelle oppfølgingen av? (*Arbeidsutprøving, sosial i gruppe, veien til arbeidslivet*).

4. Kan du fortelle hva som har vært viktigst for deg i opplegget ditt?

- Om du skulle nevne tre ting som har vært viktig for deg i KVP opplegget for deg, hva ville det være?
- Hvordan opplevde du den individuelle oppfølgingen du fikk? (*Hva var bara med oppfølgingen? Hva har vært viktigst i den individuelle oppfølgingen?*)
- Kan du fortelle så detaljert som mulig hva du tenker har vært viktig for at du fikk til en endring. Er det andre ting som har hatt betydning for deg i denne prosessen? (*Har du en fortelling eller et eksempel relatert til disse temaene?*)
- Dersom du skulle vært med å lage et innhold til et KVP opplegg, hva ville du tatt med da?

5. Debriefing

- Er det flere ting du vil tilføye utover det vi har snakket om?
- Kort oppsummere de viktigste delene i intervjuet.
- Hvar det noe jeg spurte om som du reagerte på?
- Hvordan opplevde du intervjuet?

- Informantene sikres adresse og telefonnummeret mitt, slik at jeg kan nås hvis det dukker opp spørsmål i ettertid.

- Jeg har ikke flere spørsmål. Har du er du gjerne vil si eller spørre om før vi avslutter intervjuet? + takke.